

XXIV.

IVAN PAVAO II.

SOLLICITUDO REI SOCIALIS

SOCIJALNA SKRB

ENCIKLIKA VRHOVNOG SVEĆENIKA

IVANA PAVLA II.

BISKUPIMA, SVEĆENICIMA, REDOVNIČKIM

OBITELJIMA, SINOVIMA I KĆERIMA

CRKVE I SVIM LJUDIMA DOBRE VOLJE

O DVADESETOJ OBLJETNICI ENCIKLIKE

POPULORUM PROGRESSIO

(30. 12. 1987.)

*Časna braćo,
ljubljeni sinovi i kćeri,
pozdrav i apostolski blagoslov!*

I.

UVOD

1. SOCIJALNA SKRB Crkve, usmjerena istinskom razvoju čovjeka i društva, koji treba poštivati i promicati ljudsku osobu u svim njezinim razmjerima, vazda je izražavana na najraznolikije načine. U novije doba na povlašten način tome je svoj doprinos dalo Učiteljstvo rimskih prvosvećenika. Oslanjajući se na encikliku *Rerum Novarum* Lava XIII.

kao na čvrsto uporište¹, oni su često raspravljali o tom pitanju, a ponekad su i objavljivanje različitih socijalnih dokumenata povezivali s obljetnicama toga prvog dokumenta.²

Vrhovni svećenici nisu propuštali priliku da svojim intervencijama rasvijetle i nove vidove socijalnog nauka Crkve. Tako je, polazeći od osobito vrijednog priloga Lava XIII, obogaćena naknadnim doprinosima učiteljstva, izgrađen suvremen naukovni »corpus«, koji se i dalje razvija u mjeri kako Crkva, u punini Riječi što ju je objavio Isus Krist³ i uz pomoć Duha Svetoga (usp. Iv 14, 16. 26; 16, 13-15), čita događaje što se zbivaju tijekom povijesti. Ona na taj način pokušava voditi ljude da, i uz pomoć razumskog razmišljanja i humanističkih znanosti, odgovore svome pozivu odgovornih graditelja zemaljskog društva.

2. U taj corpus socijalnog naučavanja uvrštava se i u njemu se osobito ističe enciklika *Populorum Progressio*,⁴ koju je, 26. ožujka 1967., objavio moj časni predšasnik Pavao VI.

Trajnu suvremenost te enciklike lako ćemo uočiti samo ako se prisjetimo spomen-proslava što su se tijekom ove godine održale u različitim oblicima i u mnogim sredinama crkvenog i građanskog svijeta. U tu je svrhu i Papinsko povjerenstvo *Iustitia et Pax* prošle godine uputilo okružnicu sinodama Istočnih katoličkih crkava i biskupskim konferencijama tražeći mišljenje i prijedloge za što bolju proslavu obljetnice enciklike, kako bi se njezino učenje još više obogatilo i po potrebi osuvremenilo. To je Povjerenstvo na kraju dvadesete obljetnice priredilo svečanu proslavu na kojoj je i samo sudjelovalo i održalo završnu riječ.⁵ Sada, uzimajući među ostalim u obzir i odgovore na spomenutu okružnicu, smatram prikladnim na zaključenju 1987. godine posvetiti jedno okružno pismo tematici enciklike *Populorum Progressio*.

3. Time želim postići poglavito *dva cilja* od ne malog značenja: s jedne strane, htio bih odati poštovanje ovom povijesnom dokumentu Pavla VI. i njegovu učenju; s druge strane u istom smislu kao što su to zacrtali moji časni predšasnici, na Petrovoj stolici, želim ponovno potvrditi *kontinuitet* socijalnog nauka, a istodobno i njegovu trajnu obnovu. Doista kontinuitet i obnova jesu novi dokaz *trajne vrijednosti* crkvenog učenja.

To dvostruko obilježje značajno je upravo za socijalni nauk Crkve. On je, s jedne strane,

---

¹ Lav XIII., Enciklika *Rerum Novarum* (15. svibnja 1891.): Leonis XIII. P. M. *Acta*, XI, Romae 1892., str. 97-144.

² Pio XI., Enciklika *Quadragesimo Anno* (15. svibnja 1931.): AAS 23 (1931), str. 177-228; Ivan XXIII., Enciklika *Mater et Magistra* (15. svibnja 1961.): AAS 53 (1961), str. 401-464; Pavao VI. Apostolsko pismo *Octogesima Adveniens* (14. svibnja 1971.): AAS 63 (1971), str. 401-441; Ivan Pavao II., Enciklika *Laborem Exercens* (14. rujna 1981.): AAS 73 (1981), str. 577-647. Pio XII. je prigodom pedesete obljetnice enciklike Lava XIII. održao također radioporuku (1. lipnja 1941.): AAS 33 (1941), str. 195-205.

³ Usp. Drugi vatikanski sabor, Dogmatska konstitucija o božanskoj objavi, *Dei Verbum*, 4.

⁴ Pavao VI., Enciklika *Populorum Progressio* (26. ožujka 1967.): AAS 59 (1967), str. 257-299.

postojan, jer ostaje potpuno isti: u svome temeljnom nadahnuću, u svojim »misaonim počelima«, u svojim »prosudbenim kriterijima«, u svojim »osnovnim smjericama za konkretno djelovanje«,⁶ a nadasve u svojoj životnoj povezanosti s Gospodinovim evanđeljem; s druge strane, on je uvijek nov, jer je podvrgnut nužnim i prikladnim prilagodbama, što ih traže promjene povijesnih prilika i neprekidan tijek događaja, u kojima se odvija život ljudi i društva.

4. Uvjeren sam da pouke enciklike *Populorum Progressio*, koja je upućena ljudima i društvu šezdesetih godina, i danas, na izmaku osamdesetih godina, zadržavaju svu svoju snagu poziva upućena savjestima ljudi. Zbog toga, u nastojanju da ukažem na bitna obilježja današnjega svijeta - uvijek s gledišta osnovnog nadahnuća o »razvoju naroda«, koji daleko od toga da je dostignut - želim taj poziv prenijeti dalje, u namjeri da se on primijeni u sadašnjem povijesnom trenutku, koji nije ništa manje dramatičan nego prije dvadeset godina. Vrijeme - dobro nam je to poznato - uvijek teče istim ritmom; danas, ipak, imamo dojam da je podvrgnuto *trajnom ubrzanju*, nadasve zbog mnogostrukosti i složenosti pojava sred kojih živimo. Dosljedno tome, *izvanjski je izgled* svijeta tijekom posljednjih godina, zadržavajući, istina, neke temeljne odrednice, doživio znatne promjene i pruža sasvim nove obrise.

Ovo je vremensko razdoblje što je uoči trećeg kršćanskog tisućljeća obilježeno rasprostranjenim iščekivanjem, nalik nekom novom »došašću«⁷, koje na neki način prožima sve ljude, pruža nam priliku da produbimo učenje enciklike kako bismo sagledali i nove aspekte.

Cilj je ovog našeg *razmišljanja* da uz pomoć teološkog istraživanja suvremene zbilje istakne nužnost bogatijeg i razrađenijeg shvaćanja razvoja, u skladu s prijedlozima enciklike, te naznači neke oblike njegova oživotvorenja.

---

⁵ Usp. *L'Osservatore Romano*, 25. ožujka 1987.

⁶ Usp. Kongregacija za nauk vjere, Uputa o kršćanskoj slobodi i oslobođenju *Libertatis Conscientia* (22. ožujka 1986), 72: AAS 79 (1987), str. 586; Pavao VI, Apostolsko pismo *Octogesima Adveniens* (14. svibnja 1971), 4.

⁷ Usp. Enciklika *Redemptoris Mater* (25. ožujka 1987), 3: AAS 79 (1987), str. 363s; Homilija na misi 1. siječnja 1987: *L'Osservatore Romano*, 2. siječnja 1987.

II. NOVOST ENCIKLIKE

Populorum Progressio

5. Čim se dokument pape Pavla VI. pojavio, svojom je *novošću* izazvao pozornost javnog mnijenja. Njime je dana mogućnost da se konkretno i posve jasno provjere spomenute značajke socijalnog nauka Crkve: *kontinuitet i obnova*. Misao vodilja i ovog našeg razmišljanja jest da ponovnim pažljivijim čitanjem Enciklike otkrijemo mnogostruke vidove tog nauka.

No, najprije se želim zadržati na samom *datumu* objavljivanja: 1967. godina. Sama činjenica da je papa Pavao VI. odlučio jednu svoju *socijalnu encikliku* objaviti upravo te godine, traži od nas da taj dokument promatramo povezano s II. vatikanskim saborom, koji je zaključen 8. prosinca 1965.

6. U toj činjenici moramo vidjeti nešto više od puke vremenske podudarnosti. Enciklika *Populorum Progressio* na neki je način *dokument kojim se primjenjuje učenje Sabora*. Ne toliko zbog činjenice što se ona neprestano poziva na saborske tekstove,⁸ koliko zbog toga što ona izvire iz trajne zauzetosti Crkve, koja je nadahnjivala sav rad Sabora – na poseban pak način Pastoralnu konstituciju *Gaudium et Spes* - da uskladi i razradi brojne teme svoga socijalnog učenja.

Slobodno možemo ustvrditi da je enciklika *Populorum Progressio* svojevrsan odgovor na *poziv Sabora* kojim započinje konstitucija *Gaudium et Spes*: »Radost i nada, žalost i tjeskoba ljudi našeg vremena, osobito siromašnih i svih koji trpe, jesu radost i nada, žalost i tjeskoba također Kristovih učenika, te nema ničega uistinu ljudskoga a da ne bi našlo odjeka u njihovom srcu«⁹. Te riječi izražavaju *misao vodilju* što je nadahnula taj velebni saborski dokument koji polazi od tvrdnje o *bijedi i nerazvijenosti* u kojoj žive milijuni i milijuni ljudskih bića.

Ta *bijeda i nerazvijenost* zapravo su pod drugim imenom »žalost i tjeskoba« ljudi našega vremena, »osobito siromašnih«: suočen s tom širokom panoramom boli i patnje, Sabor želi proširiti vidike radosti i nade. U punini vjerna saborskom nadahnuću, istome cilju smjera i

---

⁸ Enciklika *Populorum Progressio* navodi 19 puta dokumente Drugog vatikanskog sabora, od kojih čak 16 puta Pastoralnu konstituciju o Crkvi u suvremenom svijetu *Gaudium et Spes*.

enciklika Pavla VI.

7. Isto tako i s *tematskog gledišta*, enciklika, oslanjajući se na bogatu predaju socijalnog učenja Crkve, izravno preuzima *ново излагање и богату синтезу* što ju je izradio Sabor, poglavito u konstituciji *Gaudium et Spes*.

Od sadržaja i tema što ih izlaže enciklika posebno valja istaknuti slijedeće: svijest o obvezi što je ima Crkva, »iskusna u brizi za čovjeka«, da »čita znakove vremena i tumači ih u svjetlu evanđelja«;¹⁰ duboku svijest o njezinu poslanju »služenja«, koje se razlikuje od uloge države, pa i onda kada se ona zauzima za sudbinu konkretnih osoba;¹¹ upozorenje na strahovite razlike položaja tih istih osoba;¹² potvrdu saborskog učenja, što je vjerni odjek stoljetne crkvene predaje da su »zemaljska dobra namijenjena svima«;¹³ vrednovanje stoljetne crkvene predaje o ulozi kulture i tehničke civilizacije u oslobađanju čovjeka,¹⁴ ne previđajući pritom ni njihove granice¹⁵; na kraju, u okviru teme o razvoju, što je sadržaj i enciklike, valja naglasiti i »tešku obvezu« razvijenijih naroda da »pomažu zemljama u razvoju«.¹⁶ Sam pojam razvoja, što ga predlaže enciklika, izravno izvire iz postavki što ih o tom problemu sadrži Pastoralna konstitucija.¹⁷

Ta i druga izričita vezanost na Pastoralnu konstituciju dovode nas do zaključka da enciklika zapravo predstavlja primjenu saborskog učenja o posebnim pitanjima *razvoja i nerazvijenosti naroda*.

8. Netom učinjena kratka raščlamba pomaže nam bolje vrednovati *novost* enciklike. To se može sažeti u tri točke. *Prva točka* jest *sama činjenica* da je najviši autoritet Katoličke Crkve izdao te istodobno uputio samoj Crkvi i »svim ljudima dobre volje«¹⁸ jedan dokument koji na prvi pogled raspravlja jedino *o gospodarskim i društvenim pitanjima: o razvoju naroda*. Pojam »razvoj« preuzet je iz rječnika društvenih i gospodarskih znanosti. S tog gledišta enciklika *Populorum Progressio* izravno se nastavlja na encikliku *Rerum Novarum*, koja raspravlja o »položaju radnika«.¹⁹ Površno gledano, moglo bi izgledati da obje te teme ne spadaju u pravu nadležnost Crkve kao *religiozne ustanove*; to čak više vrijedi za pojam

---

⁹ *Gaudium et Spes*, 1.

¹⁰ Ondje, 4; usp. Enciklika *Populorum Progressio*, 13.

¹¹ Usp. *Gaudium et Spes*, 3; Enciklika *Populorum Progressio*, 13.

¹² Usp. *Gaudium et Spes*, 63; Enciklika *Populorum Progressio*, 9.

¹³ Usp. *Gaudium et Spes*, 69; Enciklika *Populorum Progressio*, 22.

¹⁴ Usp. *Gaudium et Spes*, 57; Enciklika *Populorum Progressio*, 41.

¹⁵ Usp. *Gaudium et Spes*, 19; Enciklika *Populorum Progressio*, 41.

¹⁶ Usp. *Gaudium et Spes*, 86; Enciklika *Populorum Progressio*, 48.

¹⁷ Usp. *Gaudium et Spes*, 69; Enciklika *Populorum Progressio*, 14-21.

¹⁸ Usp. naslov enciklike *Populorum Progressio*.

¹⁹ Glavna tema enciklike *Rerum Novarum* Lava XIII. jest »Položaj radnika«.

»razvoja« negoli za pojam »položaj radnika«.

Dokumentu Pavla VI. mora se priznati zasluga da je, nastavljajući na encikliku Lava XIII., naglasio *etičko i kulturalno obilježje* problematike vezane uz razvoj, a ujedno opravdanost i nužnost intervencije Crkve na tom području.

Time je kršćanski socijalni nauk još jednom potvrdio da na njegovu bit spada *primjenjivati* Božju riječ na život ljudi i društva, kao i na ovozemnu zbilju što se na njih odnosi; ona to čini nudeći »temeljna načela«, »kriterije prosudbe« i smjernice za konkretno djelovanje.²⁰ U dokumentu Pavla VI. prisutna su sva ta tri elementa i imaju prvotno praktično usmjerenje, koje se odnosi na *čudoredno ponašanje*.

Kada se, dakle, Crkva bavi pitanjem »razvoja naroda«, ne smije se optuživati da prelazi specifično područje svoje nadležnosti, a još manje poslanje što ga je dobila od Gospodina.

9. *Druga točka* jest novost enciklike *Populorum Progressio*, što se očituje u *širini gledanja* na sve ono što se označava kao »socijalno pitanje«.

Istina, već je enciklika *Mater et Magistra* pape Ivana XXIII. ušla u to prošireno obzorje promatranja,²¹ a to isto je učinio i Sabor u konstituciji *Gaudium et Spes*.²² Ipak, socijalno naučavanje Crkve još nije bilo s punom jasnoćom ustvrdilo kako je socijalno pitanje doseglo svjetske razmjere²³ niti su na temelju te tvrdnje i odgovarajuće njezine raščlambe stvorene »smjernice za konkretno djelovanje«, kako je to učinio papa Pavao VI. u svojoj enciklici.

Takvo izričito stajalište pruža *veliko sadržajno bogatstvo* na koje je ovdje potrebno upozoriti.

U prvom redu potrebno je isključiti svaki *moгуći nesporazum*. Priznati da je »socijalno pitanje« poprimilo svjetske razmjere nikako ne znači da je oslabila *njegova djelotvornost* ili da je izgubilo na svome značenju na nacionalnoj i mjesnoj razini. Naprotiv, to znači da probleme u poduzećima ili u radničkom i sindikalnom pokretu neke zemlje ili kraja ne možemo promatrati kao neke raspršene otoke bez uzajamne povezanosti, već da oni u sve većoj mjeri zavise od *čimbenika* koji se nalaze izvan krajevskih ili nacionalnih granica.

Nažalost, s gospodarskog gledišta mnogo je više zemalja u razvoju od razvijenih zemalja. Mnogo je *veće mnoštvo ljudi* lišenih dobara i usluga, što ih nudi razvoj, od onih koji time raspolazu.

Suočeni smo, dakle, s teškim problemom *nejednake raspodjele* sredstava potrebnih za

²⁰ Usp. Kongregacija za nauk vjere, Uputa o kršćanskoj slobodi i oslobođenju *Libertatis Conscientia*, 72; Pavao VI., Apostolsko pismo *Octogesima Adveniens*, 4.

²¹ Usp. Enciklika *Mater et Magistra*.

²² *Gaudium et Spes*, 63.

život, koja su prvotno namijenjena svim ljudima, kao i blagodati što iz toga proizlaze. A to se ne događa zbog *odgovornosti* zapostavljenih naroda, a još manje zbog neke sudbine koja bi ovisila o prirodnim uvjetima ili o sveukupnim okolnostima.

Kad enciklika Pavla VI. izjavljuje da je socijalno pitanje poprimilo svjetske razmjere, onda ona u prvom redu želi upozoriti na *moralnu činjenicu* koja svoj temelj ima u objektivnoj raščlambi stvarnosti. Prema riječima same enciklike »svi moraju biti potpuno svjesni« te činjenice,²⁴ jer upravo ona izravno zadire u savjest, izvor čudorednih odluka.

U svezi s time novost enciklike ne sastoji se toliko u povijesno gledanoj tvrdnji o sveobuhvatnosti socijalnog pitanja koliko u *čudorednom vrednovanju* te zbilje. Zato odgovorni ljudi u politici a i građani bogatih zemalja osobno, osobito ako su kršćani, imaju *moralnu obvezu* da - prema stupnju svoje odgovornosti - u svojim osobnim odlukama a i kao javni djelatnici imaju u *vidu* taj sveobuhvatni odnos, tu međuovisnost između svoga ponašanja i bijede te nerazvijenosti tolikih milijuna ljudi. Enciklika Pavla VI. s još većom preciznošću ocrta tu moralnu obvezu kao »obvezu solidarnosti«;²⁵ premda su se u svijetu u međuvremenu zbile mnoge promjene, ta tvrdnja i danas ima istu snagu i valjanost kao i onda kad je bila napisana.

S druge strane, zadržimo li se i dalje na tom moralnom gledištu, *novost* enciklike sastoji se u temeljnoj tvrdnji da se *sam pojam* razvoja znatno mijenja, dakako promatramo li ga sa stajališta sveobuhvatne međuovisnosti. Istinski se razvoj »ne može« sastojati u pukom zgrtanju bogatstva niti u sve većoj ponudi dobara i usluga, ako se to postiže uz cijenu nedovoljne razvijenosti masa i bez dužnog poštivanja socijalnih, kulturnih i duhovnih dimenzija ljudskoga bića.²⁶

10. Kao *treću točku* enciklika daje značajan novi doprinos socijalnom nauku Crkve općenito kao i samome pojmu razvoja. Ta je novost vidljiva u jednoj rečenici što se nalazi u zaključnom odlomku dokumenta, a možemo je smatrati svojevrsnim sažetkom cijele enciklike kao i znakom njezine povijesne prepoznatljivosti: »Razvoj je novo ime mira.«²⁷

Doista, ako je socijalno pitanje poprimilo svjetske razmjere, onda je to zbog toga jer *zahtjev pravednosti* može biti zadovoljen samo na tom planu. Ne voditi računa o tom zahtjevu moglo bi utjecati da se u žrtvama nepravde probudi napast te odgovore nasiljem,

---

²³ Usp. Enciklika *Populorum Progressio*, 3; usp. također *ondje*, 9.

²⁴ Usp. *ondje*, 3.

²⁵ *Ondje*, 48.

²⁶ *Ondje*, 14: »Razvoj se ne svodi na puki ekonomski rast. Da bi bio autentičan razvoj, on mora biti integralan, a to znači okrenut promicanju svakog čovjeka«.

²⁷ *Ondje*, 87.

kako se to i događa u početku mnogih ratova. Narodi koji su isključeni iz pravedne raspodjele dobara, što su izvorno svima namijenjena, mogli bi sebi postaviti pitanje: zašto ne odgovoriti silom onima koji prvi prema nama nasilnički postupaju? I ako se stanje u svijetu promatra u svjetlu podijeljenosti na ideološke blokove - što se zbilo već 1967. - i posljedica što su iz toga proizašle, kao i u svjetlu ekonomske i političke ovisnosti, onda ta opasnost postaje još veća.

Ovom prvom razmatranju o dramatičnom sadržaju formulacija enciklike pridružuje se i drugo, na koje cilja i sam dokument:²⁸ kako opravdati činjenicu da se *silne svote novca*, koje bi mogle i morale biti namijenjene da unaprijede razvoj naroda, umjesto toga koriste za bogaćenje pojedinaca i grupa, ili se troše na povećanje arsenala oružja i to kako u razvijenim zemljama tako i zemljama u razvoju i tako se naglavce postavljaju pravi prioriteti? To još teže pada uzmu li se u obzir teškoće koje nerijetko priječe izravan prijelaz kapitala, namijenjena pomoći zemljama koje su u nevolji. Ako je »razvoj novo ime mira«, onda su rat i vojne pripreme najveći neprijatelji cjelovitog razvoja naroda.

Zbog toga smo u svjetlu izričaja Pape Pavla VI. pozvani da preispitamo *pojam razvoja*, koji se zacijelo ne ograničava samo na zadovoljavanje materijalnih potreba stalnim porastom dobara, a da se pritom ne svraća pozornost na patnje većine; tako egoizam pojedinaca i naroda postaje idejom vodiljom. Na to nas oštrim riječima podsjeća *Jakovljeva poslanica*: »Odakle ratovi, odakle borbe među vama? ...Zar ne odavde: od pohota što vojuju u udovima vašim? Žudite, a nemate« (Jak 4, 1s).

Naprotiv, u drukčijem svijetu, u kome vlada skrb za *opće dobro* čitava ljudskog roda, ili bolje rečeno, briga za »duhovni i humani razvoj svih«, namjesto traženja osobne koristi, mir je moguć jedino kao plod »sve potpunije pravde među ljudima«.²⁹

I ta novina enciklike ima trajnu i aktualnu vrijednost imamo li u vidu suvremeni mentalitet koji je tako osjetljiv za tijesnu povezanost pravde i ostvarenja pravog mira.

III.

SLIKA DANAŠNJEG SVIJETA

11. *Osnovno učenje* enciklike *Populorum Progressio* u svoje je vrijeme naišlo na velik odjek upravo zbog obilje svoje novosti. Ne može se reći da je povijesni kontekst u kojem

---

²⁸ Usp. ondje, 53.

²⁹ Usp. ondje, 76.

danas živimo sasvim *istovjetan* s onim prije dvadeset godina. Zbog toga se sada u kratkom izlaganju želim zadržati na nekim značajkama današnjeg svijeta kako bih još više produbio učenje enciklike Pavla VI., dakako, s gledišta »razvoja naroda«.

12. *Prva činjenica* koju treba istaknuti jest da su tadašnje *žive nade u razvoj* danas, čini se, veoma daleko od svog ostvarenja.

U svezi s time ni enciklika nije gajila iluzije. Njezin ozbiljan i pokatkad dramatičan način govora ograničavao se na to da istakne težinu stanja i da pred savjesti sviju iznese hitnu obvezu da dadu svoj prilog u njegovu rješavanju. Onih je godina bio raširen *stanovit optimizam* u mogućnost da se bez nekih većih napora prevlada ekonomska zaostalost siromašnih naroda time da im se osiguraju infrastrukture i pruži pomoć u procesu industrijalizacije.

U tom povijesnom kontekstu Organizacija ujedinjenih naroda proglasila je, povrh napora svake zemlje, *dvije uzastopne razvojne dekade*.³⁰ Poduzete su također bilateralne i multilateralne mjere kako bi se pružila pomoć mnogim nacijama, od kojih su neke već odavno postigle nezavisnost dok su druge - i to većina njih - tek nastale kao države iz procesa dekolonizacije. Sa svoje strane, Crkva je osjetila obvezu da temeljitije razmotri probleme što su nastali u toj novoj situaciji, kako bi svojim religioznim i humanim nadahnućem podržala te napore te im tako dala »dušu« i djelotvorni poticaj.

13. Ne može se reći da su ti različiti religiozni, humani, ekonomski i tehnički pothvati bili uzaludni, jer oni su mogli dati neke rezultate. Ali općenito uzevši i imajući u vidu različite čimbenike, ne može se poricati da sadašnja svjetska situacija s gledišta razvoja pruža zapravo više *negativan dojam*.

Zbog toga želim svratiti pozornost na neke *opće pokazatelje*, ne isključujući pritom druge koji imaju specifičnu karakteristiku. Ne upuštajući se u analizu brojeva i statistika, dovoljno je uočiti stvarnost *nebrojenog mnoštva muškaraca i žena*, djece, odraslih i starih, dakle konkretnih i neponovljivih ljudskih osoba, koje trpe pritisnute nepodnošljivom težinom bijede. Milijuni su ljudi lišeni nade jer se njihov položaj u mnogim dijelovima svijeta osjetno pogoršao. Naočigled tih drama posvemašnje oskudice i velike potrebe u kojoj žive tolika *naša braća i sestre* sam Gospodin Isus apelira na nas (usp. Mt 25, 31-46).

14. *Prva negativna konstatacija* koju ovdje valja istaknuti jest postojanje, a često i povećanje *jaza* između takozvanog razvijenog Sjevera i nedovoljno razvijenog Juga. Ta zemljopisna terminologija samo je indikativna, jer ne smijemo previdjeti da granice bogatstva

i siromaštva prolaze i kroz sama društva, bilo da su ona razvijena ili su tek na putu razvoja. Kako, naime, postoje socijalne nejednakosti, pa čak i bijeda, u samim razvijenim zemljama nerijetko zapažamo znakove sebičnosti i razmetanja bogatstvom, što nas istodobno zbunjuje i sablažnjava.

Obilju dobara i mogućnosti različitih usluga u nekim dijelovima svijeta, osobito u razvijenom Sjeveru, odgovara na Jugu nedopustiva zaostalost. A upravo u tom geopolitičkom prostoru živi veći dio ljudskog roda.

Promotrimo li ljestvicu raznih sektora - proizvodnju i raspodjelu živežnih namirnica, higijenu, zdravstvo i stanovanje, osiguranje pitke vode, uvjete rada, posebno žena, životni vijek kao i druge ekonomske i socijalne pokazatelje - dobivamo jednostavno poraznu opću sliku, bilo da je promatramo zasebno bilo da je uspoređujemo s odgovarajućim podacima razvijenijih zemalja. Spontano nam se na usne vraća riječ »jaz«.

Možda to nije najprikladnija riječ kojom bi se izrazila prava zbilja, jer ona može stvoriti dojam o nekoj *statičkoj* pojavi. A to ipak nije. Ovih se godina u razvitku razvijenih zemalja kao i zemalja u razvoju zapaža različito *ubrzanje*, što vodi još većim razlikama. Tako su se zemlje u razvoju, posebno one najsiromašnije, našle u položaju vrlo velike zaostalosti.

Tome valja dodati još i *razlike u kulturi i vrijednosnim sustavima* među različitim skupinama stanovništva, što se uvijek ne podudara sa stupnjem *ekonomskog razvoja*, a pri donosi stvaranju daljnjih razlika. Sve su to čimbenici i vidovi koji *socijalno pitanje čine još složenijim*, i to upravo zato jer je ono poprimilo svjetske razmjere. Promotrimo li različite dijelove svijeta, koji su sve većim jazom međusobno još udaljeniji, i pritom zapazimo kako svaki od njih, čini se, slijedi vlastiti put i postiže vlastita ostvarenja, shvatljivo je zašto se danas općenito govori o različitim svjetovima unutar *jednog te istoga našega svijeta*: Prvi svijet, Drugi svijet, Treći svijet, a katkada i Četvrti svijet.³¹ Takvi su izrazi, kojima zacijelo nije cilj svrstati sve zemlje u točno određene skupine, ipak znakoviti: oni su znak raširenog osjećaja da je *jedinstvo svijeta*, drugim riječima *jedinstvo ljudskoga roda*, ozbiljno ugroženo. Bez obzira na veću ili manju objektivnost takve frazeologije, ona nesumnjivo krije u sebi određeni *moralni sadržaj* pred kojim ne može ostati ravnodušna Crkva, koja je »sakrament ili znak i oruđe jedinstva cijeloga ljudskog roda«.³²

15. Netom ocrтана slika ipak bi bila nepotpuna, ako se »ekonomskim i socijalnim«

³⁰ Desetljeća se odnose na godine 1960-1970. i 1970-1980; sada je u toku treće desetljeće (1980-1990.).

³¹ Izraz »Četvrti svijet« ne upotrebljava se samo prigodice za takozvane nedovoljno razvijene zemlje, već također i to poglavito za područja velikog ili krajnjeg siromaštva zemalja sa srednjim i visokim dohotkom.

³² Drugi vatikanski sabor, Dogmatska konstitucija o Crkvi *Lumen Gentium*, 1.

pokazateljima nerazvijenosti ne bi dodali i drugi, isto tako negativni, čak još više zabrinjavajući čimbenici, počevši od onih s područja kulture. To su: *nepismenost*, teškoća ili nemogućnost pristupa *višim stupnjevima naobrazbe*, nemogućnost sudjelovanja u *izgradnji vlastitog naroda*, raznovrsni oblici ekonomskog, socijalnog, političkog, pa i religioznog *iskorištavanja* i tlačenja ljudske osobe i njezinih prava, *diskriminacija svake vrste*, posebno ona osobito odvratna koja se temelji na razlikama rasa. Ako se na neku od tih rana jadikuje u područjima razvijenijeg Sjevera, one su nesumnjivo češće, trajnije i teže ih je iskorijeniti u nerazvijenim zemljama i zemljama u razvoju.

Osim toga, potrebno je istaknuti da se u današnjem svijetu među ostalim pravima vrlo često guši i pravo na *poduzetnost u ekonomiji*. A ipak je riječ o pravu koje je značajno ne samo za pojedinca već i za opće dobro. Iskustvo nas uči da nijekanje takvog prava ili njegovo ograničavanje u ime neke tobožnje »jednakosti« svih u društvu, umanjuje ili čak ruši duh poduzetništva, a to znači *stvaralački duh građanina*. Posljedica je toga da se u ovome svijetu ne stvara toliko neka prava jednakost, koliko »izjednačavanje prema dolje«. Umjesto stvaralačkog poduzetništva rađa se pasivnost, ovisnost i podređenost birokratskom aparatu, koji kao jedini organ koji »određuje« i »odlučuje« - ako ne čak i kao jedini organ koji »posjeduje« - sveukupnost dobara i proizvodnih sredstava, sve dovodi u položaj gotovo posvemašnje ovisnosti, što je slično tradicionalnoj ovisnosti radnika proletera u kapitalizmu. To izaziva osjećaj frustracije i očaja te navodi ljude da se povlače iz života svoga naroda, a mnoge tjera u iseljništvo i pogoduje stvaranju svojevrsnog »psihološkog« iseljništva.

Takvo stanje ima svoje posljedice i s gledišta *prava pojedinih naroda*. Naime, često se događa da je neki narod lišen svoje subjektivnosti, to jest *suvereniteta* koji mu pripada u ekonomskom, političko-društvenom, a na neki način i u kulturnom pogledu, jer su u jednoj nacionalnoj zajednici sve te dimenzije života međusobno povezane.

Potrebno je, nadalje, naglasiti da ni jedna društvena grupa, kao na primjer neka partija, nema pravo prisvojiti ulogu jedinog vođe, jer to vodi razaranju istinske subjektivnosti društva i osoba kao građana, kao što se to događa u svakome totalitarizmu. U takvoj situaciji čovjek i narod postaju »objekt«, unatoč svim suprotnim izjavama i verbalnim uvjerenjima. Ovoj točki potrebno je dodati da u današnjem svijetu ima još i mnogih drugih *oblika siromaštva*. Ne zaslužuju li to ime razne oskudice ili lišavanja određenih dobara? Zar nijekanje ili ograničavanje ljudskih prava - kao što su, na primjer, pravo na vjersku slobodu, pravo na sudjelovanje u izgradnji društva, sloboda udruživanja ili osnivanja sindikata ili sloboda poduzetništva u gospodarskom životu - ne osiromašuju ljudsku osobu isto tako, ako čak ne i

više, od lišavanja materijalnih dobara? Da li je razvoj, koji ne vodi računa o punoj afirmaciji tih prava, uistinu razvoj po mjeri čovjeka?

Ukratko, nerazvijenost naših dana nije samo ekonomska, nego i kulturna, politička ili jednostavno ljudska, kako je to već prije dvadeset godina istaknula enciklika *Populorum Progressio*. Stoga se na ovom mjestu moramo zapitati nije li današnja tako žalosna stvarnost, barem dijelom, rezultat *odveć ograničenog*, to jest pretežno ekonomskog, *shvaćanja* razvoja.

16. Potrebno je jasno reći da se opća situacija *znatno pogoršala*, unatoč hvalevrijednih napora što su ih posljednja dva desetljeća poduzele razvijenije zemlje ili zemlje u razvoju kao i međunarodne organizacije želeći pronaći izlaz iz situacije ili pronaći lijekove za barem neke njezine simptome.

Odgovornost za takvo pogoršanje moramo potražiti u različitim uzrocima. Valja upozoriti na nedvojbeno teške promašaje i samih zemalja u razvoju a posebno svih onih pojedinaca koji u tim zemljama drže u rukama gospodarsku i političku moć. Ipak, to nas ne smije zavesti da previdimo odgovornost razvijenih zemalja, koje nisu uvijek, barem ne u potrebnoj mjeri, osjetile obvezu da pruže pomoć zemljama koje su isključene iz svijeta blagostanja, a kojemu one ipak pripadaju.

U svakom slučaju potrebno je javno osuditi postojanje ekonomskih, financijskih i društvenih *mehanizama*, koji, premda vođeni voljom ljudi, često djeluju gotovo samostalno pri čemu još više zaoštravaju bogatstvo jednih i siromaštvo drugih. Takvi mehanizmi koji su izravno ili neizravno u rukama razvijenijih zemalja, samim svojim načinom djelovanja pogoduju probicima onih kojima stoje na raspolaganju, ali na kraju guše ili uvjetuju ekonomije manje razvijenih zemalja. Bit će nužno kasnije te mehanizme podvrgnuti brižljivoj analizi s etičko-moralnog gledišta.

Već je enciklika *Populorum Progressio* predvidjela da takvi mehanizmi mogu povećati bogatstvo bogatih i pojačati siromaštvo siromašnih.³³ Pojava takozvanog Četvrtog svijeta potvrdila je takvo predviđanje.

17. Koliko god svjetsko društvo pokazuje znakove rascjepkanosti, što je izraženo poznatim izrazima Prvi, Drugi, Treći i Četvrti svijet, ipak uvijek ostaje, doduše vrlo tijesna, njihova međuovisnost. Isključe li se iz te *međuovisnosti* ćudoredni zahtjevi, onda to vodi kobnim posljedicama za najslabije. Čak i ta međuovisnost, svojevrsnom unutarnjom dinamikom i pod pritiskom mehanizama koje moramo označiti kao izopačene, izaziva *negativne učinke* čak i u bogatim zemljama. Upravo se u tim zemljama susreću, premda u

manjoj mjeri, vrlo *specifični* oblici nerazvijenosti. Stoga je neosporno da razvoj ili postaje *zajednički* svim dijelovima svijeta ili dovodi do *procesa recesije* pa i u područjima koja su dotada pokazivala znakove trajnog napretka. Ta je pojava svojevrsan pokazatelj *pravog* razvoja: na njemu ili imaju udjela svi narodi svijeta ili to nije pravi razvoj.

Od *tipičnih pokazatelja* nerazvijenosti, koji u sve većoj mjeri pogađaju i razvijene zemlje, osobito dva pokazuju dramatičnu situaciju. To je *na prvom mjestu stambena kriza*. U ovoj međunarodnoj godini beskućnika, što ju je proglasila Organizacija ujedinjenih naroda, svoju pozornost svraćamo na milijune ljudskih bića koja su bez prikladna ili ikakva stana, kako bi se probudila savjest svih i našlo rješenje za taj teški problem koji ima negativne posljedice na razini pojedinaca, obitelji i društva.³⁴

Oskudica je stanova *opća pojava*; to je velikim dijelom posljedica sve veće urbanizacije.³⁵ Čak i najrazvijeniji narodi pružaju žalostan prizor pojedinaca i obitelji koje se doslovce bore da prežive i uz to su bez *krova* nad glavom ili moraju živjeti u tako *jadnom* boravištu koje i ne zaslužuje ime stana.

Nedostatak stanova, što je već samo po sebi dosta težak problem, treba promatrati kao znak i odraz cijelog sklopa ekonomskih, društvenih, kulturnih, ili jednostavno rečeno ljudskih promašaja. Imajući pred očima proširenost te pojave, vrlo se lako možemo uvjeriti koliko smo još daleko od istinskog razvoja naroda.

18. Daljnji je pokazatelj, zajednički ogromnoj većini naroda, pojava nezaposlenosti i privremene zaposlenosti.

Svi su svjesni *aktualnosti i sve veće ozbiljnosti* te pojave u industrijaliziranim zemljama.³⁶ Dok u zemljama u razvoju, zbog sve veće stope demografskog rasta i ogromnog broja mlade populacije, ta pojava naprosto zabrinjava, u zemljama visoke ekonomske razvijenosti čini se da se sužavaju izvori rada, a s time i mogućnosti zapošljavanja namjesto da rastu, opadaju.

I ova nas pojava, s nizom negativnih posljedica na individualnoj i društvenoj razini, od poniženja do gubljenja poštovanja, što ga svaki muškarac i žena duguju samome sebi, jednostavno tjera da se zapitamo kakav je to zapravo razvoj uslijedio tijekom ovih dvadeset godina. U svezi s time pokazuje se vrlo prikladnim razmišljanje enciklike *Laborem Exercens*:

---

³³ Usp. Enciklika *Populorum Progressio*, 33.

³⁴ Kao što je poznato, Sveta se Stolica pridružila slavlju te međunarodne godine posebnim dokumentom Papinske Komisije »Iustitia et Pax«: *Što si učinio za svoga brata koji je bez krova?* - Crkva i problem beskućnika (27. prosinca 1987.).

³⁵ Usp. Pavao VI., Apostolsko pismo *Octogesima Adveniens*, 8-9.

³⁶ *Étude sur l'économie mondiale* 1987., što su je nedavno objavile Ujedinjeni narodi, sadrži posljednje podatke o tome (usp. str. 8-9). Postotak nezaposlenih u razvijenim zemljama s tržišnom ekonomijom od 3% radne snage u 1970. popeo se na 8% u 1986. godini. Danas se njihov broj popeo na 29 milijuna.

»Potrebno je naglasiti da je sastavni čimbenik, a istodobno i primjerena *ovjera toga napretka* u duhu pravde i mira što ga Crkva proklamira i za koji ne prestaje moliti... upravo *stalno ponovno vrednovanje ljudskoga rada*, bilo pod vidom njegove objektivne svrhovitosti, bilo pod vidom dostojanstva subjekta svakog rada, a to je čovjek«. U protivnom, »čovjek se mora osjetiti pogođenim *uznemirujućom činjenicom* golemih razmjera«, a to je da »postoje gomile nezaposlenih i poluzaposlenih... Ta činjenica, bez sumnje, svjedoči kako unutar pojedinih političkih zajednica i u njihovim međusobnim odnosima na kontinentalnoj i svjetskoj razini što se tiče organizacije rada i zaposlenja - ima nešto što ne funkcionira, i ta baš na najkritičnijim i najvažnijim točkama društvenog života«. ³⁷

Kao i prethodna pojava, tako i ova, zbog svog *univerzalnog* značenja i zbog *tendencije rasta*, u svom je negativnom učinku vrlo poučan pokazatelj stanja i kakvoće razvoja naroda s kojim smo danas suočeni.

19. *Daljnja pojava*, isto tako tipična za posljednje godine - premda nije svuda prisutna - isto je tako, bez sumnje, pokazatelj *međuovisnosti* razvijenih i nerazvijenih zemalja. To je problem *međunarodnih dugova*, čemu je Papinsko povjerenstvo *Iustitia et Pax* posvetilo jedan svoj dokument. ³⁸

Ne možemo ovdje šutke prijeći preko *tijesne veze* između jednog sličnog problema, kojega je svu ozbiljnost predvidjela već enciklika *Populorum Progressio*, i pitanja razvoja naroda.

Razlog što je navodio narode u razvoju da prihvate ponudu ogromnih kapitala koji su bili na raspolaganju bila je nada da će ga moći investirati u razvojne projekte. Prema tome, raspoloživost kapitala i njegovo preuzimanje u obliku zajma može se smatrati doprinosom samome napretku, što je poželjno i samo po sebi opravdano, premda se u tome zna postupati nerazborito, a ponekad i preuranjeno.

Kada su se promijenile prilike u zaduženim zemljama i na međunarodnom financijskom tržištu, tada se instrument kojemu je bio cilj da pridonese razvoju preokrenuo u *mehanizam koji je suprotno djelovao*: bilo da su zemlje dužnice, kako bi podmirile dugove, bile obvezne izvoziti kapital koji je bio nužan za porast ili čak za održanje njihovog životnog standarda, bilo da zbog istoga razloga nisu mogle dobiti nove kredite što su im bili neophodni.

Takvim je mehanizmom sredstvo, što je bilo namijenjeno razvoju naroda, postalo *kočnicom*, štoviše, u pojedinim slučajevima čak i *uzrok sve veće nerazvijenosti*.

Ove konstatacije nužno nas tjeraju na razmišljanje - kako kaže i nedavno objavljen

³⁷ Enciklika *Laborem Exercens*, 18.

³⁸ *U službi ljudske zajednice: etički problem međunarodnog duga* (27. prosinca 1986.).

dokument Papinskog povjerenstva *Iustitia et Pax*³⁹ - o etičkom značaju međuovisnosti naroda, i - ostanemo li u okviru ovoga razmišljanja - o zahtjevima i uvjetima, nadahnutima također etičkim načelima, suradnje u razvoju.

20. Ako na ovome mjestu ispitamo uzroke takvog teškog zaostajanja u procesu razvoja, koji je išao u protivnom pravcu od onoga što je najavljivala enciklika *Populorum Progressio*, koja je probudila tolike nade, naša se pozornost na poseban način svraća na *političke* uzroke današnje situacije.

Budući da smo suočeni sa spletom nesumnjivo složenih čimbenika, ovdje nije moguće iznijeti iscrpnu analizu. Ipak ne smijemo prešutjeti jednu osobito važnu činjenicu današnje političke situacije, koja daje obilježje povijesnom razdoblju nakon drugog svjetskog rata i snažno utječe na tijek razvoja naroda.

Pritom mislimo na *postojanje dvaju suprotnih blokova*, koji se općenito nazivaju Istok i Zapad, ili Istočni i Zapadni blok. Razlog takva naziva nije čisto politički, već - kako se kaže - *i geopolitički*. Svaki od tih dvaju blokova teži da sebi pridruži i oko sebe okupi, dakako u različitim stupnjevima prijanjanja i sudjelovanja, druge zemlje ili grupe zemalja.

Ta je suprotnost u prvom redu politička, jer svaki blok vlastiti identitet vidi u sistemu organizacije društva i očitovanju moći te teži da bude alternativan drugome bloku. Političko suprotstavljanje pak ima korijene u mnogo dubljoj, *ideologijskoj* suprotnosti.

Na Zapadu, naime, postoji sistem koji se povijesno nadahnjuje načelima *liberalističkog kapitalizma*, što se u prošlom stoljeću razvio zajedno s industrijalizacijom. Na Istoku pak postoji sistem nadahnut *marksističkim kolektivizmom*, koji je nastao iz tumačenja položaja proleterskih masa, u svjetlu posebne povijesne interpretacije. Budući da se svaka od tih dviju ideologija poziva na dva tako različita poimanja čovjeka, njegove slobode i njegove društvene uloge, one su predlagale i sada promiču na ekonomskom planu suprotne oblike organizacije rada i vlasničkih struktura, osobito gledom na takozvana proizvodna sredstva.

Bilo je neizbježno da se razvojem antagonističkih sistema i centara moći kao i vlastitim oblicima propagande i indoktrinacije, *ideologijsko suprotstavljanje* postupno razvije u sve veće *vojno suprotstavljanje*, što je dovelo do nastanka dvaju oružanih blokova; svaki je od njih nepovjerljiv prema drugome i boji se njegove prevlasti.

Međunarodni su pak odnosi sa svoje strane morali osjetiti učinke takve »logike blokova« i odnosnih »utjecajnih sfera«. Nastala pri kraju drugog svjetskog rata, napetost između dva

---

³⁹ Usp. »Uvod« u dokumenat *U službi ljudske zajednice: etički problem međunarodnog duga* (27. prosinca 1986.).

bloka dominirala je cijela sljedeća četiri desetljeća, poprimajući katkad obilježje *hladnog rata*, katkad pak *vojne intervencije* u lokalnim sukobima, a katkada su prijetnjom *otvorenog i totalnog rata* držali duhove u neizvjesnosti i tjeskobi.

Ako nam se danas čini da je takva opasnost ipak udaljena premda ne i posve iščezla, i ako je došlo do prvog sporazuma: o uništenju jedne kategorije atomskog naoružanja, ipak je postojanje i suprotstavljanje blokova i dalje stvarna i uznemiravajuća činjenica koja uvjetuje političku situaciju u svijetu.

21. To se u međunarodnim odnosima osobito negativno odražava na zemlje u razvoju. Napetost između *Istoka i Zapada* po sebi nije, kao što je poznato, suprotnost između dvaju raznorodnih *stupnjeva* razvoja, već više suprotnost između dvaju *poimanja* razvoja ljudi i naroda, a oba su nesavršena i kao takvi zahtijevaju korjenitu izmjenu. To se suprotstavljanje prenosi u te zemlje i utječe da se još više produbi jaz što na ekonomskom planu već postoji između Sjevera i Juga, a kao posljedica udaljenosti između dvaju svjetova, jednog razvijenoga i drugoga nerazvijenoga.

To je jedan od razloga zbog kojih socijalni nauk Crkve zauzima kritički stav kako prema liberalističkom kapitalizmu tako i prema marksističkom kolektivismu. Naime, s gledišta razvoja samo se od sebe postavlja pitanje: na koji način ili u kojoj mjeri ta dva sistema dopuštaju promjene i prilagodbe koje bi u suvremenom društvu poticale i promicale istinski i cjelovit razvoj čovjeka i društva? A takve su promjene i prilagodbe hitno i neophodno potrebne za opći razvoj svijeta.

Zemlje koje su tek nedavno postale nezavisne, a kojima je u njihovu naporu da zadobiju vlastiti kulturni i politički identitet neophodna djelotvorna i nesebična pomoć bogatijih i razvijenijih zemalja, upletene su u ideološke sukobe, koji ih katkada i potresaju. Ti ideološki sukobi rađaju neizbježnim unutarnjim podjelama, a u pojedinim slučajevima izazivaju čak i prave građanske ratove. A to se događa i zbog toga jer se materijalna ulaganja i pomoć za razvoj često skreću s pravoga cilja i zloupotrebljavaju se samo da bi se produbile suprotnosti, mimo pa čak i protiv probitaka zemalja kojima bi to trebalo biti od koristi. Mnoge su od tih zemalja sve svjesnije opasnosti da postanu žrtve neokolonijalizma i pokušavaju se iz toga izvući. Iz te je svijesti, premda uz teškoće kolebanja a katkada i uz proturječja, izrastao *Međunarodni pokret nesvrstanih zemalja* koji bi htio - i to je njegova pozitivna strana - djelotvorno potvrditi pravo svakoga naroda na vlastiti identitet, na vlastitu nezavisnost i sigurnost te na pravo da, na bazi jednakosti i uzajamnosti, sudjeluje u korištenju dobara koja su namijenjena svim ljudima.

22. Nakon svega što smo do sada rekli, lakše nam je stvoriti jasnu sliku o ovih posljednjih dvadeset godina i moguće nam je bolje shvatiti opreke što postoje u sjevernom dijelu svijeta, to jest opreke između Istoka i Zapada, što nije posljednji uzrok zaostalosti i zastoja Juga.

Zemlje u razvoju, umjesto da se preobrazu u *samostojne nacije*, koje se brinu za vlastiti put pravednog sudionništva u dobrima i uslugama što su namijenjeni svima, postaju kotačići mehanizma, dijelovi jedne moćne mašinerije. To se često događa i na području sredstava društvenog priopćavanja: budući da su ona najvećim dijelom u rukama centara sjevernog dijela svijeta, ne vode uvijek računa o prioritetima i problemima tih zemalja niti poštuju njihovu kulturnu fizionomiju, već im nerijetko nameću iskrivljenu sliku o životu i čovjeku te tako ne odgovaraju zahtjevima istinskog razvoja.

Svaki od dvaju *blokova* u sebi na neki način gaji težnju za *imperijalizmom*, kako se općenito veli, ili za oblicima neokolonijalizma: a to je kušnja, u koju se lako i nerijetko upada, kako nas uči i novija povijest.

Ta nezdrava situacija - što je posljedica rata kao i pretjerane i nedopustive zabrinutosti samo za *vlastitu sigurnost* ubija svaki polet za solidarnu suradnju svih za opće dobro ljudskoga roda, a na štetu prije svega miroljubivih naroda, koji su spriječeni u svome pravu da imaju udjela u dobrima namijenjenim svim ljudima.

Takva današnja podjela svijeta izravna je prepreka pravome preobražaju uvjeta nerazvijenosti u zemljama u razvoju ili u onima koje su manje razvijene. Ipak, narodi se uvijek ne mire sa svojom sudbinom. Nadalje, i potrebe ekonomije koju naprosto guše vojni izdaci, birokratizam i unutarnja neefikasnost, čini se, pogoduju procesima koji bi mogli ublažiti suprotnosti blokova i olakšati započinjanje plodnog dijaloga i istinske suradnje za mir.

23. Tvrđnja enciklike *Populorum Progressio* da se materijalna sredstva i investicije, namijenjene proizvodnji oružja, moraju upotrijebiti za ublažavanje bijede siromašnog stanovništva,⁴⁰ čini još hitnijim poziv za prevladavanje suprotnosti između blokova.

Danas takva sredstva praktički služe kako bi se omogućilo svakome od dvaju blokova da dobije prednost nad drugim i tako osigura vlastitu sigurnost. Ta izopačenost, što je izvorna mana, otežava narodima, koji s povijesnog, ekonomskog i političkog gledišta imaju mogućnost preuzeti vodeću ulogu, da na odgovarajući način ispune svoju obvezu solidarnosti prema narodima koji teže za punim razvitkom.

Dobro je ovdje upozoriti - i to nije nikakvo pretjerivanje - da se vodeća uloga među

narodima može opravdati jedino mogućnošću i spremnošću da se sveobuhvatno i velikodušno pridoneše općem dobru.

Nacija koja više ili manje svjesno podliježe kušnji zatvaranja u sebe i neprihvatanja odgovornosti što proistječe iz njezine nadmoći unutar drugih nacija, *teško zanemaruje* svoju bitnu etičku dužnost. A to je lako vidljivo u povijesnoj situaciji, u kojoj vjernici naziru naum Božje providnosti, koja je kadra poslužiti se pojedinim narodima da ostvari svoje namisli, kao i da »pomrsi namjere narodima« (usp. Ps 33/32/,10).

Kada Zapad daje dojam da se povlači u sve veću i sebičnu izolaciju, a Istok, sa svoje strane, iz spornih razloga, kao da ne pozna svoju dužnost da dade svoj prilog suradnje za ublažavanje bijede naroda, onda više nije riječ samo o izdaji opravdanih iščekivanja ljudskog roda, što može imati nepredvidive posljedice, već je riječ o pravoj izdaji moralne obveze.

24. Ako je proizvodnja oružja strahovit nesklad što vlada u današnjem svijetu s obzirom na prave potrebe ljudi i angažiranje sredstava dostatnih za njihovo zadovoljavanje, onda to isto vrijedi i za *trgovinu oružjem*. Nužno je dodati da je *moralna osuda*, što se toga tiče, još i *stroža*. Kao što je poznato, riječ je o trgovini koja ne pozna granice, pa zato prelazi i barijere blokova. Ta trgovina zna prevladati podijeljenost između Istoka i Zapada, a osobito podijeljenost između Sjevera i Juga, pa se čak, što je još kobnije, uvlači u različite strukture južnog pojasa svijeta. Suočeni smo tako s jednom neobičnom pojavom: dok ekonomska pomoć i razvojni planovi nailaze na zapreke nesavladivih ideologijskih barijera i poreznih i tržišnih ograda, dotle *oružje* bilo kakvog podrijetla kruži gotovo sasvim slobodno različitim dijelovima svijeta. I svatko zna - kako ističe nedavno objavljeni dokument Papinskog povjerenstva *Iustitia et Pax* o međunarodnom dugu⁴¹ - da se u pojedinim slučajevima novac, što ga kao posudbu daje razvijeni svijet, u nerazvijenom svijetu upotrebljava za nabavu naoružanja.

Ako svemu tome pridodamo opće poznatu *strahovitu opasnost* što proistječe iz nevjerojatnog nagomilavanja *atomske naoružanja*, onda slijedi logičan zaključak: umjesto da slika današnjeg svijeta, uključujući i ekonomiju, odražava brigu za pravi razvoj koji sve vodi k *ljudskom životu* - u što je gajila nadu enciklika *Populorum Progressio*⁴² - ona, čini se, kao da sve brže i brže ukazuje na hod *prema smrtnom uništenju*. Posljedice takvog stanja očituju se u povećanju jedne *rane*, koja je tipična i znakovita za neuravnoteženost i sukobe suvremenog svijeta: *milijuni izbjeglica* kojima su ratovi, prirodne katastrofe, progonstva i

---

⁴⁰ Usp. Enciklika *Populorum Progressio*, 53.

⁴¹ *U službi ljudske zajednice: etički problem međunarodnog duga* (27. prosinca 1986.).

svakovrsne diskriminacije oduzeli dom, rad, obitelj i domovinu. Tragedija toga ljudskog mnoštva odražava se na utučenim licima muškaraca, žena i djece, koji u podijeljenom svijetu, što je postao negostoljubiv, više ne uspijevaju naći ognjišta.

Ne mogu se zatvoriti oči ni pred još jednom bolnom ranom današnjeg svijeta: pred pojavom *terorizma*, shvaćenog kao naum da se bez razlike ubijaju ljudi i uništavaju dobra i tako stvara ozračje straha i nesigurnosti, što je često povezano s uzimanjem talaca. I onda kada se kao razlog takvih neljudskih postupaka navodi bilo kakva ideologija ili stvaranje boljeg društva, teroristički se čini nikada ne mogu opravdati. Još manje, kada se - što se danas događa - takve odluke i postupci, koji katkada postaju pravi pokolji, otimanje nedužnih osoba koje nisu upletene u sukobe, iskorištavaju u propagandističke svrhe u prilog vlastite stvari; ili, što je još gore, kad su takvi teroristički postupci cilj samima sebi te se ubija samo da se ubija. Pred takvim užasom i pred tolikom patnjom i dalje zadržavaju svoju vrijednost riječi koje sam izgovorio prije nekoliko godina, i koje i sada želim ponoviti: »Kršćanstvo zabranjuje... ići putovima mržnje i koristiti se sredstvima ubijanja nezaštićenih osoba kao i metodama terorizma.«⁴³

25. Na ovom mjestu moramo se osvrnuti na *demografski problem* i na način kako se o njemu danas raspravlja, u skladu s onim što je u svezi s time u enciklici⁴⁴ iznio Pavao VI., a i sam sam to opširno izložio u apostolskoj pobudnici *Familiaris Consortio*.⁴⁵

Ne može se zaniijekati da, osobito u južnom pojasu naše planete, postoji demografski problem koji stvara teškoće razvoju. Međutim, mora se također odmah dodati da u sjevernom pojasu taj problem ima obratan predznak: ovdje osobito zabrinjava činjenica *pada stope nataliteta* što utječe na starosnu strukturu stanovništva koje je nesposobno čak da se i biološki obnavlja. I ta je pojava sama po sebi zapreka razvoju. Kao što nije točno da takve teškoće proizlaze jedino od demografskog rasta, isto tako nije dokazano da je svaki demografski rast nespojiv sa skladnim razvojem.

S druge strane, sve više zabrinjava činjenica da su se na poticaj vlada u mnogim zemljama razmahale *sustavne kampanje* kontrole rađanja, što je ne samo u suprotnosti s kulturalnim i religioznim identitetom tih zemalja, već i sa samom naravi razvoja. Često se događa da se te kampanje provode pod pritiskom i uz pomoć kapitala što dolazi iz inozemstva, a u pojedinim

---

⁴² Usp. Enciklika *Populorum Progressio*, 20-21.

⁴³ Homilija u Droghedi, Irska (29. rujna 1979.), , 5: AAS 71 (1979), II, str. 1079.

⁴⁴ Usp. Enciklika *Populorum Progressio*, 37.

⁴⁵ Usp. Apostolska pobudnica *Familiaris Consortio* (22. studenoga 1981.), posebno br. 30: AAS 74 (1982), str. 115-117.

slučajevima njima je uvjetovana ekonomsko-financijska pomoć i potpora. U svakom slučaju riječ je o *posvemašnjem pomanjkanju poštovanja* slobode odlučivanja zainteresiranih osoba, muškaraca i žena, koje su nerijetko podvrgnute nepodnošljivim, pa i gospodarskim pritiscima, samo da bi popustile pred tim novim oblikom tlačenja. Upravo najsiromašnije stanovništvo trpi to zlostavljanje: a to katkad vodi buđenju sklonosti prema stanovitom rasizmu ili primjeni određenih oblika eugenetike, koji su isto tako rasistički.

I ta činjenica, koju valja najenergičnije osuditi, znak je pogrešna i izopačena »poimanja« istinskog ljudskog razvoja.

26. Takva, pretežno negativna slika *realnog stanja razvoja u današnjem svijetu* ne bi bila potpuna ako ne bismo ukazali i na istodobno postojanje i *pozitivnih vidova*.

Prva pozitivna značajka jest ona, kod mnogih muškaraca i žena probuđena svijest o vlastitom dostojanstvu i o dostojanstvu svakog ljudskog bića. Ta svijest, na primjer, dolazi do izražaja u sve većoj i posvuda prisutnoj *brizi za poštivanje ljudskih prava* i u sve odlučnijoj osudi kršenja tih prava. Tome je jasan znak broj privatnih udruženja, od kojih su neka od svjetskog značenja, a nastala su u posljednje vrijeme; sva se ona zalažu da s velikom brigom i hvalevrijednom objektivnošću prate međunarodne događaje na tom tako delikatnom području.

Mora se priznati *utjecaj* što ga je u toj oblasti izvršila *Deklaracija o pravima čovjeka*, koju je otprilike prije četrdeset godina proglasila Organizacija ujedinjenih naroda. Samo postojanje te deklaracije i njezino postupno prihvaćanje od međunarodne zajednice već su znak svijesti koja sve više postaje prisutnom. Ostajući i dalje u području ljudskih prava, isto valja ustvrditi i za druga pravna sredstva Organizacije ujedinjenih naroda i drugih međunarodnih organizacija.⁴⁶

Svijest o kojoj govorimo ne odnosi se samo na *pojedince*, nego i na *nacije i narode*, koji su kao društva s određenim kulturnim identitetom osobito osjetljiva za očuvanje, slobodno raspolaganje i promicanje svoje dragocjene baštine.

Istodobno se u ovome svijetu, podijeljenom i uzdrmanom svakovrsnim sukobima, utire put *uvjerenju* o dubokoj *međuovisnosti*, a dosljedno tome, i zahtjev za solidarnošću da se ona prihvati i prenese na moralnu razinu. Danas više nego u prošlosti ljudi postaju svjesni da ih povezuje *zajednička sudbina*, koju moraju svi zajednički graditi žele li izbjeći opću katastrofu. Iz dubokog iskustva o tjeskobi, strahu i o sredstvima bijega, kao što je droga,

---

⁴⁶ Usp. *Droits de l'homme. Recueil d'instruments internationaux*, Ujedinjeni narodi, New York, 1983. Ivan Pavao II., Enciklika *Redemptor Hominis* (4. ožujka 1979.), 17: AAS 71 (1979), str. 296.

tipičnima za današnji svijet, malo pomalo se rađa uvjerenje da se dobro, na koje smo svi pozvani, i sreća kojoj svi težimo ne može postići bez *naprezanja i zalaganja svih*, nikoga ne isključujući, i bez dosljednog odricanja od vlastite sebičnosti.

Tome se također pridružuje, kao znak *poštivanja života* bez obzira na sve pokušaje da se on uništi, od pokušaja pobačaja pa do eutanazije - istodobno *briga za mir* i svijest da je on *nedjeljiv*: on pripada *ili svima ili nikome*; mir koji sve više traži strogo *poštivanje pravde* i, dosljedno tome, pravednu razdiobu plodova istinskog razvoja.⁴⁷

Među *pozitivne znakove* sadašnjosti valja ubrojiti i probuđenu svijest o ograničenosti raspoloživih sirovina; nadalje, potrebu da se poštuje neokrnjenost i ritam prirode i da se o tome vodi računa u programiranju razvoja, a ne da se to žrtvuje na račun određenih demagoških shvaćanja. To se danas naziva brigom za *zaštitu čovjekove okoline*.

Dolikuje da se izrazi priznanje za zalaganje državnika, političara, ekonomista, sindikalnih radnika, znanstvenika i međunarodnih djelatnika, koji su - mnogi od njih i vjerom nadahnuti - nastojali da, uz ne male žrtve, velikodušno svladaju zlo svijeta i sve poduzmu kako bi stalno sve veći broj muškaraca i žena mogao uživati dobrobit mira i živjeti životom dostojnim tog imena.

Tome u ne maloj mjeri pridonose *velike međunarodne* i neke regionalne *organizacije*, čiji združeni naponi omogućuju inicijative koje imaju veću djelotvornost.

Upravo tim doprinosima uspjelo je nekim zemljama Trećega svijeta, unatoč težini mnogih negativnih uvjeta, da *same osiguraju proizvodnju hrane* ili određeni stupanj industrijalizacije, što im omogućava da dostojanstveno prežive i osiguraju radna mjesta za aktivno stanovništvo.

Prema tome, *nije sve negativno* u suvremenom svijetu, a drukčije i ne može biti, jer providnost Oca nebeskoga s ljubavlju bdije i nad našim svakodnevnim brigama (usp. *Mt 6, 25-32; 10, 23-31; Lk 12, 6-7; 22-30*); a i pozitivne vrednote, na koje smo upozorili, svjedoče o novoj moralnoj zauzetosti, nadasve za velike ljudske probleme, kao što su razvoj i mir.

Ta me činjenica nagoni da sada svoje razmišljanje usmjerim na *pravu narav* razvoja naroda, u skladu s enciklikom čiju obljetnicu slavimo i kao izraz poštovanja prema njezinom učenju.

---

⁴⁷ Usp. Drugi vatikanski sabor, Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu *Gaudium et Spes*, 78; Pavao VI., Enciklika *Populorum Progressio*, 76: »Suzbijati bijedu i nepravdu znači unapređivati, zajednopoboljšanjem uvjeta života, ljudski i duhovni progres svijetu, dakle i zajedničko dobro čovječanstva.

...Mir se gradi iz dana u dan težeći za redom koji je Bog htio, koji podrazumijeva sve potpuniju pravdu među ljudima«.

IV.

ISTINSKI LJUDSKI RAZVOJ

27. Pogled što ga, potaknuti tom enciklikom, upravljamo na suvremeni svijet omogućuje nam, prije svega, utvrditi da razvoj *nije* pravolinijski, gotovo *automatski* ili *po sebi neograničen* proces; kao da bi ljudski rod trebao pod određenim uvjetima hititi prema nekoj neodređenoj savršenosti.⁴⁸

Takvo poimanje, koje je više povezano s pojmom »napretka« što proistječe iz filozofskog shvaćanja prosvjetiteljstva nego s pojmom »razvoja«,⁴⁹ kako se on upotrebljava u specifično gospodarsko-društvenom smislu, danas je ozbiljno dovedeno u pitanje, osobito nakon kobnog iskustva dvaju posljednjih svjetskih ratova, te nakon planiranog a dijelom i ostvarenog uništenja cijelih naroda kao i prijeteće atomske opasnosti. Umjesto bezazlena *mehanicističkog optimizma* nastupila je utemeljena zabrinutost za sudbinu čovječanstva.

28. Istodobno je u krizu dovedeno i samo »ekonomsko« ili »ekonomističko« shvaćanje, koje je vezano uz riječ razvoj. Doista, danas se bolje shvaća da *puko gomilanje* dobara i usluga, pa kad je to i na korist većine, nije dovoljno za ostvarenje ljudske sreće. Dosljedno tome ni mnogovrsne *stvarne tekovine*, što ih u najnovije vrijeme omogućuje znanost i tehnika, uključujući informatiku, ne donose oslobođenje od svakog oblika ropstva. Naprotiv, iskustvo posljednjih godina pokazuje da svi mogući izvori i potencijali što su stavljeni čovjeku na raspolaganje, ako nisu *moralno usmjereni i upravljani* dobrobiti ljudskog roda, lako se okreću protiv samog čovjeka te ga guše.

Morala bi biti veoma poučna jedna *bolna konstatacija* iz najnovijeg vremena: uz neoprostivu bijedu nedovoljne razvijenosti, suočeni smo i sa isto tako nedopustivim *pretjeranim razvojem*, jer je i on, kao i nerazvijenost, suprotan istinskom dobru i pravoj sreći. Odveć velika razvijenost u kojoj samo neki društveni slojevi imaju *pretjerano* na raspolaganju svakovrsna materijalna dobra, lako čini ljude robovima »posjedovanja« i neposrednog uživanja, bez neke druge perspektive : osim gomilanja ili stalne zamjene stvari koje već posjeduju; drugima - još savršenijima. To je takozvana civilizacija »potrošnje« ili »potrošačkog društva«, koja sa sobom donosi mnogo »škarta« i »otpadaka«. Predmet što ga netko posjeduje, a koji je nadomješten nekim savršenijim, odbacuje se, ne vodeći pritom računa o mogućoj trajnoj vrijednosti što je on ima u sebi ni o njegovoj korisnosti za drugoga,

---

⁴⁸ Usp. Apostolska pobudnica *Familiaris Consortio*, 6: »Povijest nije naprosto nužan progres prema boljemu, već događaj slobode, štoviše borba među slobodama«.

siromašnijeg čovjeka.

Svi smo mi svjedoci žalosnih učinaka takvog slijepog podvrgavanja potrošačkom mentalitetu: prije svega, to je grubi materijalizam a istodobno rađa dubokim nezadovoljstvom, jer čovjek vrlo brzo shvati da - ako se ne zaštiti od poplave reklama i neprestane i zamamljive ponude proizvoda - onda što više posjeduje, to više želi, a najdublje želje ostaju neispunjene ili možda čak i zagušene.

Enciklika pape Pavla VI. upozorila je na danas tako često naglašenu razliku između »imati« i »biti«, ⁵⁰ koju je već ranije jasnim riječima izrazio Drugi vatikanski sabor.⁵¹ »Imati« predmete i dobra samo po sebi ne usavršava ljudsku osobu, ukoliko to ne pridonosi sazrijevanju i obogaćenju njegova *bića*, to jest ostvarenju ljudskoga poziva kao takvog.

Zacijelo, razlika između »biti« i »imati«, kao i opasnost što je krije puko gomilanje ili zamjenjivanje posjedovanih stvari s obzirom na vrednotu »biti«, ne mora se nužno pretvoriti u neku *antinomiju*. Jedna od najvećih nepravdi suvremenog svijeta jest u ovome: razmjerno je malo onih koji mnogo posjeduju, *a mnogo je onih* koji gotovo ništa ne posjeduju. To je nepravda loše raspodjele dobara i usluga prvotno namijenjenih svima.

Tako se dobiva ovakva slika: ima onih - malo njih - što mnogo posjeduju, koji uistinu nisu u stanju »biti«, jer su za to, izvrtanjem hijerarhije vrednota, spriječeni kultom »imati«; a ima i onih - mnogo njih - što malo ili ništa ne posjeduju, koji, lišeni neophodnih dobara, nisu kadri ostvariti svoj osnovni ljudski poziv.

Zlo nije u samome »imati« kao takvome, nego u posjedovanju koje se ne obazire na *kakvoću i hijerarhijski poredak* posjedovanih dobara: na kakvoću i hijerarhijski poredak što proistječu iz podređenosti dobara i njihove raspoloživosti čovjekovom »biti« i njegovu pravom pozivu.

Smatramo kao da je time dokazano da se *razvoj*, pa ako i ima *nužnu ekonomsku razinu*, jer mora što većem mogućem broju stanovnika svijeta omogućiti dobra neophodna za »biti«, ipak ne iscrpljuje na toj razini. Ako se na nju ograniči, onda se on okreće protiv onih koje bi time želio potpomoći.

Pavao VI je opisao značajke sveobuhvatnog, *ljudskijeg* razvoja koji je - ne niječući

---

⁴⁹ S tog razloga u tekstu ove enciklike radije upotrebljavamo riječ »razvoj« nego »napredak« (progres), pokušavajući ipak riječi »razvoj« dati punije značenje.

⁵⁰ Enciklika *Populorum Progressio*, 19: »Imati više, dakle, nije krajnji cilj ni za narode ni za pojedince. Svaki rast može imati dvojaku vrijednost... Isključiva težnja za imetkom tako postaje zapreka rastu ljudskog bića i suprotstavlja se njegovoj pravoj veličini: bilo da je riječ o narodima ili pojedincima, škrtost je najočitiiji oblik nedovoljne moralne razvijenosti«; usp. također Pavao VI., Apostolsko pismo *Octogesima Adveniens*, 9.

⁵¹ Usp. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu *Gaudium et Spes*, 35; Pavao VI., Nagovor Diplomatskom zboru (7. siječnja 1965.): AAS 57 (1965), str. 232.

ekonomske zahtjeve - u stanju održati se na visini istinskog poziva muškarca i žene.⁵²

29. Razvoj, koji nije samo ekonomski, mjeri se i usmjeruje prema zbilji i pozivu čovjeka, gledana u sveobuhvatnosti njegove egzistencije, to jest prema *mjerilu koje njega iznutra određuje*. Njemu su, bez sumnje, potrebna stvorena dobra i proizvodi industrije koja se znanstvenim i tehnološkim napretkom neprestano razvija. I dok uvijek nova raspoloživost za materijalna dobra odgovara nužnim potrebama, ona ujedno širi nova obzorja. Opasnost od zloupotrebe potrošnje i stvaranje umjetnih potreba ne smiju nikako spriječiti poštovanje i korištenje novih dobara i zaliha što su nam stavljeni na raspolaganje; štoviše, u tome moramo vidjeti Božji dar i odgovor na čovjekov poziv, koji se u punini ostvaruje u Kristu. No, da bismo dostigli pravi razvoj, nužno je da nikada ne izgubimo s vida spomenuto *mjerilo*: ono je utisnuto *u samu narav* čovjeka, koga je Bog stvorio na svoju sliku i priliku (usp. *Post* 1,26). To je tjelesna i duhovna narav, koju u drugom izvještaju o stvaranju simboliziraju dva počela: zemlja, iz koje Bog oblikuje tjelesni čovjekov lik, i dah života, udahnut u njegove nosnice (usp. *Post* 2,7).

Čovjek tako dobiva određenu prisnost s drugim stvorenjima: pozvan je da ih koristi, da se za njih brine te je - isto tako prema izvještaju *Knjige Postanka* (2,15) - postavljen u vrt sa zadaćom da ga uzgaja i čuva, nad sva druga bića što ih je Bog stavio pod njegovu vlast (usp. *ondje* 1, 25s1). No, istodobno čovjek mora ostati podložan volji Boga koji mu propisuje granice u uporabi stvari i gospodarstvu nad njima (usp. *ondje* 2, 9; *Mudr* 2, 23). Budući da je čovjek slika Božja, ima i s njime pravo srodstvo.

Na temelju toga učenja, razvoj se ne može sastojati samo u uporabi, gospodstvu i *ishitrenom* posjedovanju stvorenih stvari i proizvoda čovjekove radinosti, već više *u podvrgavanju* posjeda, gospodstva i uporabe božanskoj slici u čovjeku i njegovu pozivu na besmrtnost. U toj *transcedentnoj zbilji* ljudskoga bića od samog početka ima udjela ljudski par, muškarac i žena (usp. *Post* 1, 27), pa stoga ta zbilja u korijenu ima i društveno određenje.

30. Pojam razvoja, dakle, prema Svetom pismu nije samo »laički« ili »profan«, nego je on, čini se, premda sa socio-ekonomskim naglaskom, svojevrsan moderni izražaj bitne dimenzije čovjekova poziva.

Čovjek, naime, nije stvoren puko nepokretnim i statičnim. Prvi opis što ga Biblija donosi o čovjeku prikazuje ga uistinu kao *stvorenje i sliku*, koja je u svojoj dubokoj zbilji *određena* samim *njegovim podrijetlom i srodnošću* koja mu je usađena. No, sve to u ljudsko biće, muškarca i ženu, unosi *klicu i zahtjev* za prvobitnom zadaćom što je ima ispuniti kao poje-

---

⁵² Usp. Enciklika *Populorum Progressio*, 20-21.

dinac i kao par. To je zadaća da »vlada« svim drugim stvorenjima, da »obrađuje vrt«; tu zadaću treba ostvariti u okviru poslušnosti božanskom zakonu, pa stoga i u poštivanju primljene slike, koja je jasan temelj moći »vladanja« što mu je udijeljena radi njegova usavršenja (usp. *Post* 1, 26-30; 2, 15s; *Mudr* 9, 2-3).

Kad je čovjek neposlušan prema Bogu i odbija podložiti se njegovoj vlasti, sama se naravno protivi njemu i ne priznaje ga više »gospodarom«, jer je u sebi potamnio božansku sliku. Poziv na posjedovanje i na uporabu stvorenih dobara i dalje trajno ostaje na snazi, ali nakon izvornog grijeha to se ostvaruje s mukom i patnjom (usp. *Post* 3, 17-19).

Slijedeće poglavlje *Knjige Postanka*, naime, ocrtava Kainovo potomstvo, koje podiže »grad«, posvećuje se stočarstvu i bavi se umjetnostima (glazba) i tehnikom (metalurgija), a istodobno počinje »zazivati ime Gospodnje« (usp. *ondje* 4, 17-26).

Povijest ljudskoga roda, kako nam opisuje Sveto pismo, i nakon izvornog grijeha jest povijest *stalnih konkretnih ostvarenja*, koja se - premda ih grijeh uvijek iznova dovodi u pitanje i u opasnost - ponavljaju, obogaćuju i proširuju kao odgovor na Božji poziv, što je od samoga početka upućen muškarcu i ženi (usp. *Post* 1, 26-28) i utisnut u božansku sliku koju su primili.

Iz toga slijedi logički zaključak, barem za one koji vjeruju u Božju riječ, da je današnji »razvoj« poput trenutka povijesti, što je započela stvaranjem i što se trajno dovodi u opasnost zbog nevjere Stvoriteljevoj volji, a nadasve zbog kušnje idolopoklonstva; ali u biti on odgovara prvotnim pretpostavkama. Tko bi se htio odreći *teške, ali uzvišene zadaće* da poboljšava sudbinu svakoga čovjeka i svih ljudi, pod izgovorom težine borbe i zbog trajnog napora u prevladavanju teškoća ili čak zbog doživljaja neuspjeha i povratka na sam početak, taj bi bio nevjeran volji Boga Stvoritelja. S tog sam gledišta u enciklici *Laborem Exercens* upozorio da je čovjek pozvan na rad i naglasio da je upravo čovjek osnovni pokretač razvoja.⁵³

I sam Isus Krist u prisposobi o talentima naglašava strogost postupka prema onome koji se usudi skriti primljeni dar: »Slugo zli i lijeni! Znao si da žanjem gdje nisam sijao i kupim gdje nisam vijao... Uzmite stoga od njega talenat i podajte onomu koji ih ima deset« (*Mt* 25 26-28). Na nama je, koji primamo Božje darove kako bismo ih oplodili, da »sijemo« i »kupimo«. Ako to ne činimo, oduzet će nam se i ono što imamo.

Dublje shvaćanje tih strogih riječi pomoći će nam da još odlučnije prihvatimo danas za sve tako hitnu *obvezu* suradnje na punom razvoju drugih: na »razvoju svega čovjeka i svih

---

⁵³Usp. Enciklika *Laborem Exercens*, 4; Pavao VI., Enciklika *Populorum Progressio*, 15.

ljudi«. ⁵⁴

31. Dok vjera u Krista Otkupitelja iznutra osvjetljuje narav razvoja, ona nam također pokazuje put suradnje. U *Poslanici* svetoga Pavla Kološanima čitamo da je Krist »Prvorođenac svakog stvorenja« i da je »sve po njemu i za njega stvoreno« (1, 15-16). Doista, »sve stoji u njemu«, jer »svidjelo se Bogu u njemu nastaniti svu Puninu i po njemu izmiriti sa sobom sve« (*ondje* 1, 19-20).

U taj Božji naum, što od vječnosti započinje u Kristu, koji je savršena »slika« Oca i vrhunac dosiže u njemu, koji je »Prvorođenac od mrtvih« (*ondje* 1, 15.18) *ucjepljuje se i naša povijest*, obilježena našim osobnim i zajedničarskim naporom da se poboljša položaj ljudi i prevladaju zapreke što na našem putu stalno iskrsavaju; tako se pripravljamo da jednom imamo udjela u punini koja je »nastanjena u Gospodinu« i koju on priopćava »svome Tijelu, Crkvi« (*ondje* 1, 18; usp. *Ef* 1, 22-23), dok je grijeh, koji uvijek vreba na nas i osujećuje naše ljudske pothvate, pobijeđen i otkupljen »pomirenjem« što ga je uspostavio Krist (usp. *Kol* 1, 20).

Ovdje se širi naš pogled. San o »neograničenom napretku« iz korijena je promijenjen *novim vidicima* što ih otvara kršćanska vjera koja nam jamči da je takav napredak moguć samo zato jer je Bog Otac od samoga početka odlučio čovjeka učiniti dionikom svoje slave u uskrsnome Kristu Isusu »u kome, njegovom krvlju, imamo otkupljenje, otpuštenje prijestupa« (*Ef* 1, 7). U njemu je pobijedio grijeh i učinio ga slugom za naše veće dobro, ⁵⁵ koje beskrajno nadilazi sve što napredak može ostvariti.

Dok se mučimo ubačeni u tamu i neimaštinu *nerazvijenosti i prevelike razvijenosti*, možemo, dakle, reći da će se jednoga dana »ovo raspadljivo obući u neraspadljivost i ovo smrtno u besmrtnost« (*1 Kor* 15, 54), kada će Gospodin »predati kraljevstvo Bogu i Ocu« (*ondje*, 24) te će biti otkupljena sva djela i čini dostojni čovjeka.

Takvo gledanje u duhu vjere, osim toga, dobro objašnjava razloge koji nagone *Crkvu* da se zauzima za razvoj, da ga smatra jednom od *obveza svoje pastoralne službe* i da sve potiče na razmišljanje o naravi i značajkama istinskog ljudskog razvoja. Svojom se zauzetošću Crkva, s jedne strane, želi staviti u službu božanskog nauma kojemu je cilj da sve stvari usmjeri punini koja je »nastanjena u Kristu« (usp. *Kol* 1, 19) i koju je priopćio svome Tijelu; s druge pak strane, ona želi odgovoriti svome temeljnom poslanju da bude »sakrament« ili »znak i oruđe

⁵⁴ Enciklika *Populorum Progressio*, 42.

⁵⁵ Usp. *Vazmeni hvalospjev* (Rimski misal): »O, zaista potrebna Adamova grijeha, što Kristovom smrću bi uništen! O, sretne li krivice, koja je zavrijedila takvoga i tolikog Otkupitelja!«.

najtešnjeg sjedinjenja s Bogom i jedinstva cijeloga ljudskog roda«. ⁵⁶

Pojedini crkveni oci, nadahnuti takvim gledanjem, sa svoje strane oblikovali su vlastito poimanje *smisla povijesti i ljudskog rada*, koji su usmjereni prema cilju koji ih nadilazi i uvijek se određuje u odnosu na Kristovo djelo. Drugim riječima, u patrističkom učenju možemo naći *optimističko gledanje* na povijest i rad, odnosno trajnu vrijednost pravog ljudskog djelovanja ukoliko je ono od Krista otkupljeno i upravljeno k obećanome kraljevstvu. ⁵⁷

Tako je sastavni dio *naučavanja* i najranije *prakse* Crkve uvjerenje da su po svome poslanju ona sama, njezini službenici i svaki njezin član obvezni ublaživati bijedu patnika, bili oni blizu ili daleko, i to ne samo od svoga »viška« nego i od »nužnoga«. Suočeni s primjerima bijede ne smijemo prednost davati suvišnom nakitu crkava i skupocjenim predmetima bogoštovlja; naprotiv, mogla bi biti i obveza da se takvi predmeti otuđe kako bi se potrebnima dao kruh, piće, odjeća i stan. ⁵⁸ Kao što je već naglašeno, ovdje nam se - u okviru prava vlasništva - pokazuje »*ljestvica vrednota*« između »imati« i »biti«, osobito kad se »imati« nekih može ostvariti na štetu »biti« tolikih drugih.

Papa Pavao VI. u svojoj enciklici zastupa takvo učenje, nadahnjujući se Pastoralnom konstitucijom *Gaudium et Spes*. ⁵⁹ Sa svoje pak strane želim samo naglasiti ozbiljnost i prijeku potrebu takvog učenja te od Gospodina molim snage za sve kršćane da ga uzmognu vjerno provesti u život.

32. Obveza založiti se za razvoj naroda nije nešto *individualno*, a još manje nešto *individualističko*, kao da bi to bilo moguće postići usamljenim naporima pojedinaca. To je obveza *svih i svakoga*, muškaraca i žene, društva i nacija, a posebno je to obveza Katoličke Crkve i drugih Crkava i crkvenih zajednica, s kojima smo mi na tom polju spremni u punini surađivati. Kao što mi katolici pozivamo kršćansku braću da sudjeluju u našim pothvatima, tako isto izjavljujemo da smo spremni surađivati i u njihovim pothvatima i rado ćemo prihvatiti poziv koji nam u tom smislu upute. U tom naporu oko cjelovitog razvoja čovjeka mnogo možemo učiniti i zajedno s vjernicima drugih religija, što se uostalom i već radi na

⁵⁶ Drugi vatikanski sabor, Dogmatska konstitucija o Crkvi *Lumen Gentium*, 1.

⁵⁷ Usp. npr. Sv. Bazilije Veliki, *Regulae fusius tractatae, interrogatio* XXXVII, 1-2: PG 31, 1009-1012; Teodoret Cirski, *De Providentia, Oratio* VII: PG 83, 665-686; Sv. Augustin, *De civitate Dei*, XIX, 17: CCL 48, 683-685.

⁵⁸ Usp. npr. Sv. Ivan Zlatousti, *In Evang. S. Matthaei, hom.* 50, 3-4: PG 58, 508-510; Sv. Ambrozije, *De Officiis Ministrorum*, lib. II, XXVIII, 136-140; *Pl* 32, 53s.

⁵⁹ Enciklika *Populorum Progressio*, 23: »Ako netko koji posjeduje bogatstvo ovoga svijeta vidi brata svojega u nevolji i zatvori mu svoje srce, kako će ljubav Božja ostati u njemu?« (1 Iv 3,17). Zna se kakvom su čvrstinom crkveni oci precizirali dužnosti onih koji posjeduju prema onima koji su u oskudici«. U broju prije toga Papa je citirao br. 69 Pastoralne konstitucije *Gaudium et Spes*.

mnogim mjestima.

Suradnja na razvoju čitava čovjeka i svakoga čovjeka doista je dužnost *svih prema svima*, a istodobno mora biti zajednička četirima dijelovima svijeta: Istoku i Zapadu, Sjeveru i Jugu, ili da upotrijebimo danas uobičajeni izraz, različitim »svjetovima«. Ako se pak razvoj pokuša ostvariti samo u jednom dijelu ili samo u jednom svijetu, tada to biva na štetu drugih; i ondje gdje takav razvoj započinje, baš zato jer se ne obazire na druge, on poprima nenormalno velike razmjere i izopačuje se.

Narodi ili nacije također imaju pravo na *puni* vlastiti razvoj, koji dakako, kao što je rečeno, uključuje gospodarske i društvene dimenzije, ali mora sadržavati i odgovarajući kulturalni *identitet* kao i otvorenost transcendentnome. Čak ni potreba za razvojem ne smije postati izlikom da se drugim narodima nameće vlastiti stil života ili vlastito religiozno uvjerenje.

33. Isto tako *čovjeka* nije *dostojan* ni takav tip razvoja koji ne poštuje i ne promiče osobna i društvena, ekonomska i politička *ljudska prava*, uključujući i *prava nacija i naroda*. Danas se možda više i mnogo jasnije negoli u prošlosti priznaje *unutarnja proturječnost* razvoja koji je ograničen *samo* na ekonomsku razinu. On lako podređuje ljudsku osobu i njezine najdulje potrebe zahtjevima ekonomskog planiranja ili isključive dobiti.

Unutarnja povezanost između istinskog razvoja i poštivanja ljudskih prava još jednom nam otkriva njegov *moralni* značaj: pravo uzdignuće čovjeka, koje je u skladu s prirodnim i povijesnim pozivom svakog pojedinca, ne postiže se samo obiljem dobara i usluga ili osiguranjem savršenih infrastruktura.

Kad pojedinci i zajednice vide da se strogo ne poštuju moralni, kulturni i duhovni zahtjevi, utemeljeni na dostojanstvu osobe i na vlastitom identitetu svake zajednice, počev od obitelji i vjerskih društava, onda sve ostalo - raspolaganje dobrima, obilje tehničkih sredstava što služe u svagdašnjem životu određena razina materijalnog blagostanja - postaje nedovoljno, a na dugi rok, i prezira vrijedno. To jasno potvrđuje Gospodin u Evanđelju kad pozornost sviju svraća na pravu ljestvicu vrednota: »Ta što će koristiti čovjeku ako sav svijet stekne, a životu svojemu naudi?« (Mt 16, 26).

Pravi razvoj koji je u skladu sa zahtjevima *vlastitim* ljudskom biću, muškarcu i ženi, djetetu, odraslome ili starome, uključuje prije svega kod onih koji djelatno sudjeluju u procesu i za njega su odgovorni, žive *svijest o vrijednosti* prava svih i svakoga pojedinca, kao i nužnost poštivanja prava svakoga za puno korištenje tekovina što ih pruža znanost i tehnika.

Na *unutarnjem planu* svake nacije poštivanje svih ljudskih prava poprima veliko značenje:

osobito pravo na život u svakom stadiju postojanja; prava obitelji kao osnovne društvene zajednice ili »ćelije društva«; pravednost u radnim odnosima; prava vezana uz život političke zajednice kao takve; prava što proistječu iz *transcedentnog poziva* ljudskoga bića, počev od prava na slobodu ispovijedanja i prakticiranja vlastite vjere.

Na međunarodnoj se razini, u odnosima među državama ili, kako je danas uobičajeno govoriti, među različitim »svjetovima«, mora u punini *poštivati* identitet svakoga naroda s njegovim povijesnim i kulturnim značajkama. Isto je tako neophodno, kako je to poželjela već i enciklika *Populorum Progressio*, svakome narodu priznati jednako pravo »sjesti za isti stol s bogatašem«,⁶⁰ umjesto da leži poput Lazara izvan vrata, dok »psi dolaze i ližu mu čireve« (usp. *Lk* 16, 21). I narodi i pojedinci moraju uživati *temeljnu jednakost*⁶¹ na kojoj se, na primjer, zasniva Povelja ujedinjenih naroda: jednakost koja je temelj prava svih na sudioništvo u procesu punog razvoja.

Da bi razvoj bio takav, on se mora ostvarivati u okviru *solidarnosti i slobode*, a da se ni pod kojom izlikom nikada ne žrtvuje ni jedno ni drugo. Moralni značaj razvoja i njegovo nužno promicanje dolaze do punog izražaja kada se strogo poštuju svi zahtjevi što proistječu iz reda *istine i dobra*, vlastitih ljudskom stvorenju. Kršćanin, odgojen da u čovjeku gleda sliku Božju, pozvan na udioništvo u istini i dobru, što je sam Bog, ne shvaća zalaganje za razvoj i njegovo ostvarenje neovisno o priznavanju i poštivanju jedinstvenog dostojanstva te »slike«. Drugim riječima, pravi razvoj mora se zasnivati na *ljubavi prema Bogu i bližnjemu* te pridonijeti unapređenju odnosa između pojedinaca i društva. Eto »civilizacije ljubavi« o kojoj je često govorio papa Pavao VI.

34. Moralni značaj razvoja ne može zaobići ni poštivanje *stvorenja* koja čine vidljivu prirodu i koju su Grci, misleći upravo na *red* koji je obilježava, nazivali »kozmosom«. I ta zazbiljnost zahtijeva poštovanje, i to s trostruka gledišta, što je korisno ovdje pažljivije razmotriti.

Ponajprije, prikladno je da *sve više postanemo svjesni* kako je nemoguće da se po miloj volji i prema vlastitim ekonomskim zahtjevima koristimo različitim stvorenjima, živima ili neživima - životinjama, biljkama, prirodnim tvarima - a da to ostane nekažnjeno. Naprotiv, potrebno je voditi računa o *naravi svakoga bića* i o njegovoj *uzajamnoj povezanosti* u

---

⁶⁰ Usp. Encikliku *Populorum Progressio*, 47: »... svijet u kojem sloboda ne bi bila prazna riječ i u kojem bi siromašni Lazar smio sjesti za isti stol s bogatašem«.

⁶¹ Usp. *ondje*, 47: »Radi se o tome da se izgradi svijet u kojem će svaki čovjek, bez obzira na rasu, vjeru i nacionalnost, moći živjeti punim ljudskim životom, oslobođenim zasužnjenosti od strane ljudi...«; usp. također Drugi vatikanski sabor, Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu *Gaudium et Spes*, 29. Takva je *temeljna jednakost* jedan od bitnih razloga zašto se Crkva uvijek suprotstavlja svakom obliku rasizma.

uređenom sustavu kao što je upravo kozmos.

Drugo razmišljanje zasniva se, reklo bi se, na još snažnijoj tvrdnji o *ograničenosti prirodnih izvora*, od kojih se neki, kako se to kaže, *ne mogu obnoviti*. Upotrebljavati te izvore *s posvemašnjim gospodarenjem*, bez ikakva obzira, kao da su oni neiscrpivi, ozbiljno dovodi u opasnost njihovo daljnje postojanje ne samo za sadašnje naraštaje, nego nadasve za buduće.

Treće se razmišljanje izravno odnosi na posljedice što ih određeni tip razvoja ima na *kvalitet života* u industrijskim područjima. Svima nam je poznato kako je izravni ili neizravni učinak industrijalizacije sve češće zagađenje okoline s teškim posljedicama po zdravlje stanovništva.

Još jednom postaje očito da se razvoj, odlučnost da se on planski usmjeruje, korištenje prirodnih izvora kao i način kako se oni upotrebljavaju, ne mogu odvojiti od poštivanja moralnih zahtjeva. Jedan od tih zahtjeva, nema sumnje, postavlja granice korištenja vidljive prirode. Gospodstvo što ga je Stvoritelj podario čovjeku nije neka apsolutna vlast, niti se može govoriti o slobodi »upotrebe ili zloupotrebe« ili raspolaganja stvarima po miloj volji, kako se kome sviđa. Ograničenje što ga je od početka sam Stvoritelj postavio i simbolično izrazio u zabrani da se »jede plod od stabla« (usp. *Post 2,16s*) pokazuje dovoljno jasno da smo, gledom na vidljivu prirodu, podvrgnuti ne samo biološkim, nego i moralnim zakonima, koji se ne mogu nekažnjeno kršiti.

Ispravno poimanje razvoja ne može zanemariti ova naša razmišljanja - o upotrebi prirodnih tvari, o mogućnosti obnove prirodnih izvora i o posljedicama poremećene industrijalizacije - koja ponovno pred našu savjest stavljaju *moralnu dimenziju* koja mora davati bitno obilježje razvoju.⁶²

V.

TEOLOŠKA ANALIZA SUVREMENIH PROBLEMA

---

⁶² Usp. Homiliju u Val Visdende (12. srpnja 1987.), u: *L'Osservatore Romano*, 13-14. srpnja 1987.; Pavao VI., Apostolsko pismo *Octogesima Adveniens*, 21.

35. U svjetlu tog bitnog moralnog značaja razvoja valja promatrati i *zapreke* što mu stoje na putu. Ako tijekom godina koje su protekle od objavljivanja enciklike Pape Pavla VI nije bilo razvoja - ili je bio sasvim nedostatan, nepravilan, ako ne i proturječan - razlozi tome ne mogu biti samo ekonomske naravi. Kao što je već istaknuto, na to su utjecali i politički motivi. Odluke koje pokreću ili koče razvoj naroda zacijelo su čimbenici političke naravi. Da bi se prevladali spomenuti izopačeni mehanizmi i zamijenili novim, pravednijima, koji više odgovaraju zajedničkom dobru čovječanstva, nužna je djelotvorna politička volja. Na žalost, nakon što smo analizirali situaciju, potrebno je zaključiti da je ona bila nedovoljna.

U pastoralnom spisu, kao što je ovaj, bila bi nepotpuna analiza, koja bi se ograničila isključivo na ekonomske i političke uzroke nerazvijenosti (a analogno tome i takozvane superrazvijenosti). Nužno je, stoga, pronaći uzroke moralnog reda koji djeluju na razini ponašanja ljudi kao *odgovornih osoba* te koče razvoj i priječe njegovo puno ostvarenje.

Isto tako, kada su na raspolaganju znanstvena i tehnička dostignuća, koja trebaju zajedno s nužnim i konkretnim političkim odlukama konačno pridonijeti da narodi krenu na put pravog razvoja, ozbiljnije zapreke moguće je u biti prevladati *jedino moralnim odlukama*, koje za vjernike, posebno kršćane, imaju nadahnuće u vjerskim načelima, uz pomoć božanske milosti.

36. Zbog toga valja istaknuti da svijet, podijeljen na blokove, koji se oslanjaju na krute ideologije, gdje umjesto uzajamnosti i solidarnosti vladaju različiti oblici imperijalizma, može biti samo svijet podvrgnut »strukturama grijeha«. Sveukupnost negativnih čimbenika, koji su u suprotnosti s pravom sviješću o sveobuhvatnom *općem dobru* i sa zahtjevom da se ono promiče, daje dojam da je u osobama i institucijama stvorena zapreka koju je teško prevladati.⁶³

Ako današnju situaciju treba pripisati teškoćama različite naravi, nije neumjesno govoriti o »strukturama grijeha« koje - kako sam ustvrdio u apostolskoj pobudnici *Reconciliatio et Paenitentia* - imaju svoj korijen u osobnom grijehu pa su stoga uvijek vezane uz *konkretne čine* osoba, koje takve strukture stvaraju, učvršćuju i otežavaju da se one uklone.⁶⁴ I one se

⁶³ Usp. Drugi vatikanski sabor, Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu *Gaudium et Spes*, 25.

⁶⁴ Apostolska pobudnica *Reconciliatio et Paenitentia* (2. prosinca 1984.), 16: »Međutim, kad Crkva govori o grešnim *situacijama* ili kad *društvenim grijesima* označava određene situacije ili stanovito skupno ponašanje više ili manje raširenih društvenih skupina ili pak stanovništva cijelih država i blokova, ona zna i proglašava da su ti slučajevi *društvenog grijeha* plod, gomilanje i sažimanje brojnih *osobnih grijeha*. Riječ je o posve osobnim grijesima onih koji podržavaju ili izazivaju nepravdu ili izrabljivanje; onih koji, premda bi mogli nešto poduzeti da se izbjegnu, otklone ili barem ograniče određena moralna zla, propuštaju to učiniti iz nemara, straha i lažne solidarnosti, zbog skrivanja sudionništva ili iz ravnodušnosti onih koji se izgovaraju da nije moguće izmijeniti svijet; također onih koji sebi žele prištedjeti napore ili žrtve izgovarajući se višim razlozima. Prave

tako osnažuju, šire i postaju izvorom drugih grijeha pri čemu negativno utječu na ponašanje ljudi.

»Grijeh« i »strukture grijeha« kategorije su koje se ne primjenjuju baš često na situaciju suvremena svijeta. Međutim, nemoguće je doći do dubljeg shvaćanja stvarnosti koja se očituje pred našim očima, ako se pravim imenom ne nazove korijen zala što nas tište.

Može se, zacijelo, govoriti o »egoizmu« i o »kratkovidnosti«; moguće je pozivati se na »krive političke procjene«, na »nerazborite ekonomske odluke«. No, u svakome takvom vrednovanju ipak se nazire odjek čudoredno-moralne prirode. Čovjekov je položaj takav da je teško provesti dublju analizu čina i propusta osoba ako se na ovaj ili onaj način ne uzmu u obzir etički sudovi i prosudbe.

Takvo je vrednovanje po sebi *pozitivno*, osobito ako je do kraja dosljedno i ako se oslanja na vjeru u Boga i na njegov zakon, koji naređuje dobro a zabranjuje zlo.

U tome se sastoji razlika između čiste socio-političke analize i izričitog pozivanja na »grijeh« i »strukture grijeha«. U ovom posljednjem načinu gledanja uključuje se volja Boga, tri puta Svetoga, njegov naum s ljudima, njegova pravednost i milosrđe. Bog, *bogat milosrđem, otkupitelj čovjeka, gospodar i darovatelj života*, zahtijeva od ljudi točno određeno ponašanje koje se izražava u činima ili propustima prema njemu. Ovdje je riječ o odnosu prema »drugoj ploči« Deset zapovijedi (usp. *Izl 20, 12-17; Pnz 5, 16-21*): neopsluživanjem tih zapovijedi čovjek vrijeđa Boga i šteti bližnjemu te u svijet unosi ovisnosti i zapreke, koje sežu mnogo dalje od samih čina i od kratkog luka života svakog pojedinca. To se također odražava i na razvojni proces naroda, čije zaostajanje ili sporost moramo prosuđivati i u tome svjetlu.

37. Ovoj *općoj analizi* s religioznog gledišta mogu se dodati i neka zasebna razmišljanja. Međutim činima i postupcima što su suprotni volji Božjoj i dobru bližnjega, kao i među »strukturama« što ih oni unose, danas je, izgleda, najkarakterističnije dvoje: s jedne strane, isključiva *pohlepa za dobitkom* i, s druge strane, *žeđ za vlašću* s težnjom da se drugima nametne vlastita volja. Svakome od ta dva stava može se, da bismo ih bolje ocrtali, dodati i izraz: »pod svaku cijenu«. Drugim riječima, suočeni smo s *apsolutiziranjem* ljudskih stavova sa svim njihovim mogućim posljedicama.

Premda se ta oba stava mogu jedan od drugoga odvojiti, jer jedan može biti bez drugoga, ipak su oni - u panorami što se otvara pred našim očima *nerazdvojivo povezani*, bilo da

---

odgovornosti, dakle, jesu odgovornosti osoba. Neka situacija - a isto tako ustanova, struktura, društvo - sama po sebi nije subjekt čudorednih čina; zbog toga sama po sebi ne može biti ni dobra ni zla«.

preteže jedan ili drugi.

Očito je da žrtve takvog dvostrukog grešnog ponašanja nisu samo pojedinci; to mogu biti i nacije i blokovi. A to još više pogoduje uvođenju »struktura grijeha« o kojima sam govorio. Ako se određeni oblici suvremenog »imperijalizma« promatraju u svjetlu tih moralnih kriterija, lako se otkriva da se iza pojedinih odluka, koje su očito nadahnute jedino ekonomijom ili politikom, kriju različiti oblici idolopoklonstva: novcu, ideologiji, klasi, tehnologiji.

Ovom vrstom analize poglavito sam želio pokazati pravu *narav* zla s kojim se susrećemo kad je u pitanju »razvoj naroda«: riječ je o *moralnom zlu*, plodu *mnogih grijeha*, koji vode do »strukture grijeha«. Postaviti takvu dijagnozu zla znači na razini ljudskog ponašanja točno utvrditi *put kojim valja poći* da se ono prevlada.

38. To je *dug i složen put*, a k tome ga trajno ugrožava kako *nutarnja slabost* ljudskih postupaka i čina tako i *promjenljivost* vanjskih tako nepredvidljivih okolnosti. U svakome slučaju potrebno je imati hrabrosti i dati se na taj put, a kada su učinjeni prvi koraci i prijeđen dio staze, onda ići do kraja.

U okviru takvog razmišljanja, odluka da se netko daje na put ili nastavi dalje, uključuje prije svega moralnu vrednotu koju vjernici, muškarci i žene, priznaju kao zahtjev Božje volje, koja je jedini pravi temelj apsolutne etičke obveze.

Valja poželjeti da muškarci i žene koji nemaju izričite vjere budu uvjereni kako zapreke koje priječe pravi razvitak nisu samo ekonomske naravi, već ovise o *osnovnim opredjeljenjima*, što su za ljudsko biće apsolutne vrednote. Stoga se je nadati da će svi koji su u ovoj ili onoj mjeri odgovorni za »ljudskiji život« drugih, bilo da su nadahnuti vjerom ili ne, voditi računa o hitnoj potrebi *promjene duhovnih opredjeljenja* koja određuju odnose svakoga čovjeka sa samim sobom, s bližnjim, s ljudskim zajednicama, pa i s onima koje su najudaljenije, kao i s prirodom; i to snagom viših vrednota, kao što su *opće dobro* ili, da se poslužimo sretnim izrazom enciklike *Populorum Progressio*, puni razvoj »čitava čovjeka i svih ljudi«. ⁶⁵

Za kršćane kao i za sve one koji prihvaćaju teološko značenje riječi »grieh«, promjena ponašanja ili mentaliteta ili načina života u biblijskom se rječniku naziva »obraćenje« (usp. *Mk* 1, 15; *Lk* 13, 3.5; *Iz* 30, 15). To obraćenje označava zapravo odnos prema Bogu, prema počinjenom prijestupu, njegovim posljedicama pa stoga i prema bližnjemu, bilo kao

---

⁶⁵ Enciklika *Populorum Progressio*, 42.

pojedincu ili zajednici. Doista, Bog, u »čijim su rukama s moćnika«⁶⁶ i srca svih ostalih ljudi, može po svome obećanju snagom svoga Duha »kamena srca« preobraziti u »srca mesa« (usp. Ez 36, 26).

Na putu željenog obraćenja i prevladavanja moralnih zapreka, koje priječe razvoj, kao *pozitivnu i moralnu vrednotu* možemo istaknuti sve veću svijest o *uzajamnosti* između ljudi i nacija. Sama činjenica da u različitim dijelovima svijeta muškarci i žene osjećaju kao da su njima počinjene nepravde i povrijeđena njihova ljudska prava kad god se to čim u dalekim zemljama koje možda nikada neće posjetiti, daljnji znak stvarnosti što se izmijenila u savjesti ljudi i tako dobila *moralni* kvalitet.

Tu činjenicu uzajamnosti treba shvatiti kao *sustav koji određuje odnose* u suvremenom svijetu sa svim njegovim ekonomskim, kulturnim, političkim i vjerskim komponentama i valja je uzeti kao *moralnu kategoriju*. Ako se uzajamnost shvati u tom smislu, onda je *solidarnost* jedini odgovor na nju - i to solidarnost kao moralno i socijalno ponašanje, kao »vrlina«. Ona nije, dakle, osjećaj neke neodređene sućuti ili površnog ganuća zbog patnji tolikih ljudi, bliskih ili udaljenih. Naprotiv, to je *čvrsta i postojana odlučnost* zauzeti se za *opće dobro*, to jest za dobro svih i svakoga, jer *svi* smo mi uistinu *za sve* odgovorni. Ta se odlučnost temelji na čvrstom uvjerenju da su upravo pohlepa za dobiti i žeđ za vlašću, o čemu smo govorili, kočnice punog razvoja. Ta opredjeljenja i te »strukture grijeha« mogu se - uz pomoć božanske milosti - pobijediti jedino *dijametralno oprečnim stavom*: zalaganjem za dobro bližnjega i spremnošću da, u evanđeoskom duhu »izgubimo sebe« radi drugoga, umjesto da ga iskorištavamo, te da »mu služimo«, umjesto da ga tlačimo radi vlastite koristi (usp. Mt 10, 40-42; 20, 25; Mk 10, 42-45; Lk 22, 25-27)

39. Takva se solidarnost *unutar svakoga društva* valjano ostvaruje jedino ako se svi njegovi članovi međusobno priznaju osobama. Oni koji imaju veći utjecaj, jer raspoložu većim dobrima i zajedničkim uslugama, moraju se osjećati *odgovornima* za slabije i biti spremni s njima dijeliti ono što posjeduju. U duhu te iste solidarnosti, oni koji su najslabiji ne smiju, sa svoje strane, zauzeti puki *pasivan ili rušilački stav* u društvu, već treba da za dobro svijetu čine ono što je u njihovoj moći, dakako braneći pritom svoja zakonita prava.

Skupine koje predstavljaju srednje društvene slojeve, sa svoje strane, ne smiju uporno i egoistički braniti svoje posebne interese, već moraju poštivati interese drugih.

Pozitivni su znakovi u suvremenom svijetu također *sve veća svijest* solidarnosti među siromašnima, njihovo *međusobno pomaganje i javno istupanje* u društvenom životu, a da

---

⁶⁶ Usp. Časoslov, Utorak trećeg tjedna kroz godinu. Molitva u Večernjoj.

pritom ne posežu za nasiljem, već iznose vlastite potrebe i svoja prava kada su suočeni s nedjelotvornošću i korupcijom javnih vlasti. Snagom svoga evanđeoskog poslanja Crkva se osjeća pozvanom da bude na strani siromašnih, da zastupa njihove pravedne zahtjeve i pridonosi da se oni ispune, ne gubeći - u okviru općeg dobra - iz vida dobro pojedinih grupa.

Isto se mjerilo analogno primjenjuje i na međunarodne odnose. Uzajamnost mora prerasti u *solidarnost*, koja se temelji na načelu da su stvorena dobra *namijenjena svima*: ono što ljudska radinost proizvodi preradom sirovina i rezultatima rada mora na jednak način služiti dobrobiti svih ljudi.

Dok jače i bogatije nacije nastoje prevladati *imperijalizam* svake vrste i spremne su odbaciti *svoju prevlast*, moraju se ujedno osjećati moralno *odgovornima* i za druge, kako bi se stvorio *pravi međunarodni sustav*, koji se oslanja na *jednakost* svih naroda i na nužno priznavanje njihovih legitimnih razlika. Ekonomski slabije zemlje ili zemlje čiji stanovnici žive na rubu egzistencije moraju uz pomoć drugih naroda i međunarodne zajednice biti u stanju da i one, riznicom svoje *ljudskosti i kulture*, koja bi se inače zauvijek izgubila, dadu svoj doprinos općem dobru.

Solidarnost nam pomaže da »drugoga« - *osobu, narod ili naciju* - ne promatramo kao neko sredstvo čiju radnu sposobnost i tjelesnu snagu treba iskoristiti uz nisku cijenu, i kad nam više ne koristi, onda ga ostaviti, nego kao nama »sličnoga«, kao našu »pomoć« (usp. *Post 2*, 18. 20), koji poput nas treba biti sudionikom gozbe života na koju je Bog jednako pozvao sve ljude. Iz toga proizlazi važnost da se probudi *vjerska svijest* ljudi i naroda.

Time je isključeno izrabljivanje, tlačenje i uništavanje drugih. U sadašnjoj podjeli svijeta na suparničke blokove takve tendencije vode *ratnoj opasnosti* i pretjeranoj zabrinutosti za vlastitu sigurnost, često na uštrb samostalnosti, slobodnog odlučivanja, pa i samog teritorijalnog integriteta slabijih naroda, koji su uvučeni u takozvane »utjecajne sfere« i »sigurnosne zone«.

»Strukture grijeha« i grijesi koji se u njih slijevaju isto se tako radikalno suprotstavljaju *miru* kao i *razvoju*, jer razvoj je, prema znamenitom izričaju enciklike pape Pavla VI. »novo ime mira«.⁶⁷

Na taj način, solidarnost kako smo je prikazali, postaje ujedno *put k miru i razvoju*. Svjetski je mir, naime, nezamisliv ako odgovorni ne priznaju kako *uzajamnost* po sebi zahtijeva prevladavanje blokovske politike, odbacivanje svakog oblika ekonomskog, vojnog ili političkog imperijalizma i prerastanje međusobnog nepovjerenja u zajedničku *suradnju*. A

upravo je zajednička suradnja *istinski izraz* solidarnosti među pojedincima i narodima.

Moto pontifikata moga časnog predšasnika Pija XII. bio je *Opus iustitiae pax* - mir je plod pravednosti. Danas bi se s istom točnošću i istom snagom biblijskog nadahnuća moglo reći (usp. Iz 32, 17; Jak 3, 18): *Opus solidaritatis pax* - mir je plod solidarnosti.

Od svih tako željeni cilj mira zasigurno će se postići ostvarenjem socijalne i međunarodne pravde, ali i provođenjem u život onih vrlina koje promiču suživot te nas uče da živimo u jedinstvu kako bismo zajedno, davajući i primajući, gradili novo društvo i bolji svijet.

40. *Solidarnost* je nesumnjivo *kršćanska krepost*. Već je u prethodnom izlaganju bilo moguće uvidjeti brojne dodirne točke između nje i *ljubavi*, koja je znak raspoznavanja Kristovih učenika (usp. Iv 13, 35).

U svjetlu vjere solidarnost teži da samu sebi nadiđe, da poprimi *specifično kršćanske* razmjere posvemašnje dobrohotnosti, praštanja i pomirenja. Tada bližnji nije samo ljudsko biće sa svojim pravima, biće koje je u svojoj srži jednako svima drugima, već on postaje *živa slika* Boga Oca, otkupljena krvlju Isusa Krista i podvrgnuta trajnom djelovanju Duha Svetoga. Bližnjega treba ljubiti, pa kad je i neprijatelj istom onom ljubavlju kojom ga ljubi Gospodin, i za njega treba biti spreman podnijeti i najveću žrtvu: »Život položiti za braću« (usp. Iv 3, 16).

Tada će svijest o zajedničkom Božjem očinstvu, o bratstvu svih ljudi u Kristu, »sinova u Sinu«, o nazočnosti i životvornom djelovanju Duha Svetoga dati našem pogledu na svijet *novi kriterij* prosuđivanja. S onu stranu ljudskih i prirodnih spona, koje su same po sebi tako jake i uske, u svjetlu se vjere pokazuje *novi model* jedinstva ljudskoga roda, na kojem se u konačnici mora nadahnjivati solidarnost.

Taj vrhovni *model jedinstva*, odraz unutarnjeg života Boga, koji je jedan u tri osobe, mi kršćani označujemo riječju *zajedništvo (communio)*. *Takvo je specifično kršćansko zajedništvo, koje se Gospodnjom pomoći ljubomorno »čuva, širi i obogaćuje«, duša poziva Crkve da bude »sakrament« u smislu kako smo to pokazali.*

Solidarnost, dakle, mora pridonijeti ostvarenju tog božanskog nauma kako na individualnoj tako i na nacionalnoj i međunarodnoj razini. »Izopačeni mehanizmi« i »strukture grijeha«, o kojima smo govorili, mogu se nadvladati jedino oživotvorenjem ljudske i kršćanske solidarnosti, na koju Crkva poziva i koju neumorno promiče. Jedino se tako mogu tolike pozitivne energije potpuno osloboditi u korist razvoja i mira.

Mnogi ljudi koje je Crkva proglasila svetima pružaju *čudesna svjedočanstva* takve

---

⁶⁷ Enciklika *Populorum Progressio*, 87.

solidarnosti i mogu biti primjerom u sadašnjim teškim prilikama. Među mnogima želim podsjetiti na svetog Petra Clavera i njegovo služenje robovima u Cartageni de Indias (Kolumbija) i na svetoga Maksimilijana Kolbea koji je svoj život žrtvovao u koncentracionom logoru Auschwitz - Oswiecim namjesto jednoga uznika koga nije ni poznao.

VI.

NEKE POSEBNE SMJERNICE

41. Crkva nema nekih *tehničkih rješenja* koje bi ponudila za problem nerazvijenosti kao takve, kako je to već izjavio i papa Pavao VI. u svojoj enciklici.⁶⁸ Ona, naime, ne predlaže ekonomske i političke programe, niti daje prednost jednima na račun drugih; samo ako se ispravno poštuje i promiče dostojanstvo čovjeka i njemu samome je ostavljen nužan prostor da izvrši svoju službu u svijetu.

No, Crkva je »iskusna u brizi za čovjeka«⁶⁹ i to je nagoni da svoje vjersko poslanje nužno proširi na različita područja u kojima djeluju muškarci i žene da bi u skladu sa svojim dostojanstvom kao osobe tražili, doduše uvijek ograničenu, sreću koja je moguća u ovome svijetu.

Po primjeru svojih predšasnika moram ponoviti da se ne može na čisto »tehnički« problem svesti ono što zadire u dostojanstvo čovjeka i naroda, kao što je istinski razvoj. Takvim bi se sužavanjem razvoj lišio svoga pravoga sadržaja; to bi bila izdaja čovjeka i naroda kojima razvoj treba služiti.

Zbog toga Crkva danas kao i prije dvadeset godina, a i u budućnosti, *ima što reći* o naravi, uvjetima, zahtjevima i ciljevima istinskog razvoja, kao uostalom i o zaprekama koje mu stoje na putu. Kad tako postupa, Crkva ispunja poslanje *evangelizacije*, jer time daje svoj *prvi prilog* rješavanju hitnog problema razvoja, naviještajući istinu o Kristu, o sebi samoj i o čovjeku i primjenjujući je na konkretne situacije.⁷⁰

Kao *sredstvo* za postizavanje toga cilja Crkvi služi njezin socijalni nauk. Kako bi se u današnjim teškim prilikama pomoglo da se problemi ispravno postave i što bolje riješe, bit će

---

⁶⁸ Usp. ondje, 13. 81.

⁶⁹ Usp. ondje, 13.

⁷⁰ Usp. Govor na otvaranju Treće Generalne konferencije latinsko-američkog episkopata (28. siječnja 1979.):AAS 71 (1979), str. 189-196.

od velike pomoći da se što *točnije upozna i što više proširi*, »sveukupnost osnovnih načela, kriterija prosuđivanja i smjernica za konkretno djelovanje« što ih predlaže crkveni nauk.⁷¹

Vrlo brzo možemo uočiti da su problemi s kojima smo suočeni prvenstveno moralne prirode pa stoga ni analiza problema razvoja kao takvog ni sredstva kojima bi se prevladale sadašnje poteškoće ne smiju zaobići tu bitnu dimenziju.

Socijalni nauk Crkve *nije* neki »treći put« između *liberalističkog kapitalizma i marksističkog kolektivism*a, a ni neka moguća alternativa za neka druga rješenja, koja nisu tako radikalno oprečna: on je jednostavno *zasebna kategorija*. On nije neka *ideologija*, već *brižljivo izrađena formulacija* rezultata pomnog razmišljanja o složenoj zbilji ljudske egzistencije u društvu i na međunarodnoj razini, i to u svjetlu vjere i crkvene predaje. Njegov je osnovni cilj da tu zbilju *protumači*, pri čemu ispituje da li je u skladu ili ne sa smjernicama evanđeoskog učenja o čovjeku i o njegovu zemaljskom, a ujedno i transcendentnom pozivu, te da na temelju toga pruži *putokaz* kršćanskog življenja. Stoga on ne ulazi u okvir neke *ideologije*, već spada u *teologiju* i to posebno u moralnu teologiju.

Sastavni je dio poslanja evangelizacije Crkve da svoj socijalni nauk prenosi i širi. A budući da je riječ o nauku kojemu je svrha usmjeravati *ponašanje osoba*, iz toga proistječe kao posljedica »zauzetost za pravdu« već prema ulozi, pozivu i uvjetima svakoga pojedinca.

Ostvarenje *poslanja evangelizacije* na socijalnom području, a to je jedan od vidova *proročke uloge* Crkve, uključuje također *prokazivanje zla i nepravdi*. No, valja istaknuti da je *navještaj* važniji od *prokazivanja*, i da ovo posljednje ne smije zanemariti ono prvo, koje mu daje pravo opravdanje i snagu više motivacije.

42. Socijalni nauk Crkve mora se danas više nego u prijašnja vremena otvoriti međunarodnoj perspektivi u duhu Drugog vatikanskog sabora,⁷² posljednjih enciklika,⁷³ a posebno u duhu enciklike koje se ovdje spominjemo.⁷⁴ Neće biti, stoga, suvišno u tom svjetlu preispitati i produbiti teme kao i bitne smjernice koje su posljednjih godina zaokupljale Učiteljstvo.

Ovdje želim upozoriti osobito na jednu temu: na *opredjeljenje* ili *povlaštenu ljubav* za siromašne. To je opredjeljenje ili *osobit oblik* povlaštenosti u oživotvorenju kršćanske ljubavi, a o njemu svjedoči čitava crkvena predaja. To se odnosi na život svakoga kršćanina,

⁷¹ Kongregacija za nauk vjere, Uputa o kršćanskoj slobodi i oslobođenju *Libertatis Conscientia*, 72; Pavao VI., Apostolsko pismo *Octogesima Adveniens*, 4.

⁷² Usp. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu *Gaudium et Spes*, II. dio, V. glava, drugi odjeljak: »Izgradnja međunarodne zajednice« (br. 83-90).

⁷³ Usp. Ivan XXIII., Enciklika *Mater et Magistra*; Enciklika *Pacem in terris* (11. travnja 1963.), IV. dio: AAS 55 (1963), str. 291-296; Pavao VI., Apostolsko pismo *Octogesima Adveniens*, 2-4.

ukoliko on nasljeđuje Kristov život, ali se isto tako primjenjuje i na našu *društvenu odgovornost*, pa stoga i na naš način života kao i na odluke koje u skladu s time moramo donositi u svezi s vlasništvom i upotrebom dobara.

S obzirom na svjetske razmjere što ih je poprimilo socijalno pitanje,⁷⁵ ta povlaštena ljubav i odluke koje ona nadahnjuje, nužno obuhvaća beskrajno mnoštvo gladnih, prosjaka, beskućnika, onih koji nemaju liječničke pomoći, a nadasve one koji su bez nade u bolju budućnost: nije moguće ne uzeti u obzir postojanje takvih skupina ljudi. Zatvarati oči pred tim značilo bi izjednačiti se s »bogatim rasipnikom« koji se pravio kao da ne poznaje siromaha, prosjaka Lazara koji je ležao pred njegovim vratima (usp. *Lk* 16, 19-31).⁷⁶

Naš *svagdašnji život* kao i naše odluke u politici i ekonomici moraju biti obilježene tim stvarnostima. Jednako tako i oni koji su *odgovorni* za nacije i *međunarodne organizacije*, te su obvezni uvijek na prvo mjesto u svojim programima staviti pravu ljudsku dimenziju, ne smiju zaboraviti da prednost dadu pojavi sve većeg siromaštva. Nažalost, umjesto da se smanjuje, broj siromaha se umnožava i to ne samo u nedovoljno razvijenim zemljama, već - što nije ništa manje sablažnjivo - i u veoma razvijenima.

Moramo se još jednom prisjetiti načela bitnog za kršćanski socijalni nauk: dobra ovoga svijeta *izvorno su namijenjena svima*.⁷⁷ Pravo na privatno vlasništvo je *opravdano i nužno*, ali ono ne poništava vrijednost toga načela: na njemu, zapravo, počiva »socijalna hipoteka«,⁷⁸ to jest, u njemu se kao unutarnja kvaliteta prepoznaje socijalna funkcija, koja se temelji i ima svoje opravdanje upravo na općem određenju dobara. U toj zauzetosti za siromašne ne smije se zanemariti ni *poseban oblik siromaštva* kao što je lišavanje temeljnih prava osobe, a

---

⁷⁴ Usp. Enciklika *Populorum Progressio*, 3.9.

⁷⁵ Ondje, 3.

⁷⁶ Enciklika *Populorum Progressio*, 47; Kongregacija za nauk vjere, Uputa o kršćanskoj slobodi i oslobođenju *Libertatis Conscientia*, 68.

⁷⁷ Usp. Drugi vatikanski sabor, Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu *Gaudium et Spes*, 69; Pavao VI., Enciklika *Populorum Progressio*, 22; Kongregacija za nauk vjere, Uputa o kršćanskoj slobodi i oslobođenju *Libertatis Conscientia*, 90; Sv. Toma Akvinski, *Summa theologica* II-a II-ae, q. 66, art. 2.

⁷⁸ Usp. Govor na otvaranju Treće Generalne konferencije latinskoameričkog episkopata (28. siječnja 1979.): *AAS* 71 (1979), str. 189-196.; Govor skupini poljskih biskupa prigodom posjeta »Ad limina Apostolorum« (17. prosinca 1987.), 6: *L'Osservatore Romano*, 18. prosinca 1987.

osobito prava na vjersku slobodu i prava na ekonomsku inicijativu.

43. Izazovna zabrinutost za siromašne - koji su, prema znakovitoj formulaciji, »siromasi Gospodnji« - mora se na svim razinama provesti u konkretne čine, uključivši tu i odlučnost da se donese i niz potrebnih reformi. O pojedinim mjesnim prilikama ovisi da se utvrdi koje su reforme najhitnije i način kako da se one ostvare; pritom se ne smiju zaboraviti reforme koje zahtijeva gore opisana međunarodna neuravnoteženost.

U svezi s time ovdje želim naročito spomenuti: *reformu međunarodnog trgovinskog sistema*, koji je opterećen protekcijom i sve većom sklonošću ka stvaranju dvostranih nagodbi (bilateralizam); *reformu svjetskog monetarnog i financijskog sustava*, koji se danas smatra nedovoljnim; *pitanje transfera tehnologije* i njezine prikladne primjene; *nužnost preispitivanja struktura postojećih međunarodnih organizacija* u okviru međunarodnog pravnog poretka.

Međunarodni sustav trgovine danas često diskriminira proizvode industrija koje nastaju u zemljama u razvoju, obeshrabrujući proizvođače sirovina. Među ostalim, postoji svojevrsna *međunarodna podjela rada pri čemu se uz vrlo nisku cijenu nabavljaju proizvodi u nekim zemljama - u kojima ne postoje djelotvorni zakoni o radu ili su one tako slabe te ih ne mogu primjenjivati - prodaju u drugim dijelovima svijeta uz znatnu dobit u korist poduzeća koja se bave takvom vrstom proizvodnje, koja ne pozna nikakve granice.*

Svjetski monetarni i financijski sustav obilježen je pretjeranom fluktuacijom kursnih razlika i kamatnih stopa, na štetu platnih bilanci i opće zaduženosti siromašnih zemalja.

Tehnologija i njezin transfer predstavlja danas jedan od glavnih problema međunarodne razmjene i silnih šteta što iz nje proizlaze. Nisu rijetki slučajevi da se zemljama u razvoju uskraćuju nužne tehnologije ili im se ustupaju beskorisne.

Prema mišljenju mnogih, *međunarodne su organizacije*, čini se, došle do takvog stupnja svoga postojanja u kojem mehanizmi njihova funkcioniranja, tekući troškovi i sama njihova djelotvornost traže ozbiljno preispitivanje i eventualnu korekciju. Očito, tako delikatan proces ne može se ostvariti bez suradnje svih. On pretpostavlja prevladavanje političkih suparništava kao i spremnost odreći se svega što može zloupotrijebiti te organizacije kojima je *opće dobro* jedini razlog postojanja.

Postojeće ustanove i organizacije dobro su djelovale na korist naroda. Ipak, čovječanstvu, suočenu s novom i težom fazom istinskog razvoja, danas je potreban *veći stupanj međunarodnog usmjeravanja* u službi društava, ekonomija i kultura cijeloga svijeta.

44. Razvoj zahtijeva prije svega poduzetnički duh u zemljama kojima je on potreban.⁷⁹ Svaka zemlja mora djelovati prema vlastitim odgovornostima, ne *nadajući se da će im sve doći* od razvijenih zemalja i surađujući sa zemljama koje se nalaze u istoj situaciji. Svaka od njih mora otkriti i iskoristiti, koliko god je to moguće, prostor *vlastite slobode*. Svaka mora stvoriti mogućnost za pothvate koji odgovaraju njezinim socijalnim zahtjevima. Svaka od njih mora voditi računa o stvarnim potrebama kao i o pravima i dužnostima koje joj nalažu da te potrebe riješi. Razvoj naroda počinje i najbolje se ostvaruje u zalaganju svakoga naroda za vlastiti razvoj u suradnji s drugima.

Važno je, stoga, da upravo *zemlje u razvoju* unapređuju *samopotvrđivanje* svakoga građanina omogućujući mu pristup većoj kulturi i slobodnom širenju informacija. Sve što pridonosi *opismenjivanju i osnovnoj izobrazbi* koja ga produbljuje i upotpunjuje, kao što je to predlagala enciklika *Populorum Progressio*⁸⁰ - *daleko od toga da je taj cilj ostvaren u mnogim dijelovima svijeta - izravan je doprinos pravome razvoju*.

Da bi krenule tim putem, same te zemlje moraju pronaći ono što je za njih *primarno* i dobro upoznati vlastite potrebe u skladu s uvjetima svoga stanovništva, zemljopisnog okoliša i kulturnih predaja.

Pojedine države moraju povećati *proizvodnju hrane* kako bi uvijek imale potrebno za ishranu i život. U suvremenom svijetu - u kojem glad odnosi tolike žrtve, osobito među djecom - ima i takvih država koje nisu osobito razvijene, ali su ipak uspjele sebi *osigurati dovoljno hrane*, pa čak su postale i izvoznice živežnih namirnica.

Drugim je državama potrebna reforma nekih nepravednih struktura, posebno pak njihovih *političkih institucija*, kako bi korumpirane, diktatorske ili autoritarne režime zamijenile *demokratskim poretkom u kojemu svi surađuju*. Silno želimo da se takav proces širi i učvršćuje, jer »zdravlje« jedne političke zajednice - ukoliko se ono izražava u slobodnom sudjelovanju i odgovornosti svih građana u javnom životu, u pravnoj sigurnosti, poštivanju i promicanju ljudskih prava - *nužan je preduvjet i sigurno jamstvo* razvoja »čitava čovjeka i svih ljudi«.

45. Sve što je rečeno nemoguće je ostvariti bez *suradnje svih*, a napose ne bez suradnje međunarodne zajednice i u okviru solidarnosti koja obuhvaća sve, počevši od onih koji su na rubu. No, i same zemlje u razvoju dužne su očitovati *solidarnost međusobno* i sa zemljama koje su teško pogođene.

---

⁷⁹ Enciklika *Populorum Progressio*, 55: »To su ipak muževi i žene kojima treba pomoći, koje treba uvjeriti da je neophodno da sami postanu tvorci svoga razvoja i da postupno sami smognu potrebna sredstva«; usp. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu *Gaudium et Spes*, 86.

⁸⁰ Enciklika *Populorum Progressio*, 35: »Osnovno obrazovanje je prvi cilj svakog plana razvoja«.

Poželjno je, na primjer, da države *istog geografskog pojasa* stvaraju takve *oblike međusobne suradnje* koji im omogućuju da budu manje ovisne od moćnijih proizvođača; da svoje granice otvaraju proizvodima toga pojasa te ispituju mogućnost da se uzajamno nadopunjuju određenim proizvodima; da se udruže u stvaranju zajedničkih uslužnih djelatnosti, koje nijedna od njih sama za sebe nije u stanju osigurati; da proširuju suradnju na području monetarne i financijske politike.

Uzajamnost je već stvarnost prisutna u mnogima od tih zemalja. Nju priznati i sve učiniti da postane još djelatnijom alternativa je pretjeranoj ovisnosti o bogatijim i moćnijim zemljama: u težnji za razvojem ne postavljati se ni protiv koga, već do krajnjih granica otkrivati i vrednovati *vlastite mogućnosti*. Zemlje u razvoju istoga geografskog pojasa, osobito one poznate pod nazivom »Jug«, mogu i moraju - kao što je već i započeto te daje ohrabrujuće rezultate - osnivati *nove regionalne organizacije*, koje se nadahnjuju kriterijima *jednakosti, slobode i suradnje u zajedništvu nacija*.

Opća *solidarnost* kao neophodan uvjet zahtijeva autonomiju i slobodu samostalnog odlučivanja i unutar takvih udruženja kakva smo gore spomenuli. No, istodobno ona zahtijeva i spremnost prihvatiti nužne žrtve za dobro svjetske zajednice.

VII. ZAKLJUČAK

46. Narodi i pojedinci teže za vlastitim oslobođenjem: traženje punog razvoja znak je njihove želje da prevladaju mnogovrsne zapreke koje im priječe da žive uistinu »ljudskim životom«.

Posljednjih se godina, u vrijeme nakon objave enciklike *Populorum Progressio*, u nekim područjima Katoličke Crkve, posebno u Latinskoj Americi, proširio *nov način suočavanja*, s problemima bijede i nerazvijenosti koji *oslobođenje* smatra temeljnom kategorijom i prvim počelom djelovanja. Crkveno je učiteljstvo na odgovarajući način upozorilo na pozitivne vrednote, ali i na zastranjenja i opasnosti od zastranjenja, povezana s takvim načinom razmišljanja i s njegovom teološkom razradom.

Dobro je dodati da je težnja za oslobođenjem od svakoga oblika ropstva i čovjeka i društva nešto *plemenito i vrijedno*. Upravo to i jest cilj razvoja, ili bolje reći: oslobođenje i razvoj, imamo li u vidu da između tih dviju stvarnosti postoji tijesna veza.

Puki ekonomski razvoj nije u stanju osloboditi čovjeka; naprotiv, u konačnici on ga još

više zarobljuje. Razvoj, koji ne sadrži *kulturne, transcendentne i religiozne dimenzije čovjeka* i društva, ukoliko ne priznaje postojanje takvih dimenzija i njima ne usmjeruje vlastite ciljeve i prioritete, utoliko manje pridonosi pravom oslobođenju. Ljudsko biće je posve slobodno jedino ako nađe *sama sebe*, u punini svojih prava i obveza; isto treba reći i za društvo kao cjelinu.

Glavna zapreka koju valja svladati kako bi se postiglo pravo oslobođenje jest *grijev i strukture* koje on stvara umnažajući se i šireći se.⁸¹

Sloboda za koju nas je Krist oslobodio (usp. *Gal 5,1*) potiče nas da se obratimo u *sluge* svima. Tako se proces razvoja i oslobođenja obistinjuje očitovanjem solidarnosti ili činima ljubavi i služenja bližnjemu, posebno pak siromašnima: »Ondje gdje nedostaje istine i ljubavi, proces oslobođenja vodi k smrti slobode, koja onda više nema oslonca.«⁸²

47. Naspram *žalosnih iskustava* posljednjih godina i *pretežno negativne slike* sadašnjeg trenutka, Crkva mora odvažno naglasiti *mogućnost* prevladavanja zapreka koje se, bilo pretjerano bilo nedostavno, suprotstavljaju razvoju; nadalje, na mora probuditi i pouzdanje u *pravo oslobođenje*. To pouzdanje i ta mogućnost zasnivaju se u konačnici na *svijesti Crkve* o božanskom obećanju koje jamči da sadašnja povijest nije zatvorena u sebi, već je otvorena Božjem kraljevstvu.

Crkva ima *povjerenja i u čovjeka*, premda joj je znana i zloća za koju je on sposoban; ona dobro zna da - unatoč istočnog grijeha i grijeha što ih svaki pojedinac može počinuti - u ljudskoj osobi ima dovoljno kvaliteta i energije, ona je u svojoj biti »dobra« (usp. *Post 1,31*), jer je čovjek slika Stvoriteljeva i pod otkupiteljskim je utjecajem Krista, »koji se na neki način sjedinio sa svakim čovjekom«,⁸³ i jer snažno djelovanje Duha Svetoga »ispunja zemlju« (*Mudr 1,7*).

Stoga nisu opravdani ni očaj, ni pesimizam, ni pasivnost. Premda s ogorčenjem, potrebno je reći: kao što se može griješiti sebičnošću, pohlepom za pretjeranom dobiti i vlašću isto je tako moguće, naspram hitnim potrebama mnoštva ljudi koji žive u nerazvijenosti, *učiniti velike propuste iz straha, neodlučnosti i, u krajnoj liniji, iz malodušnosti*. Svi smo pozvani, štoviše i *obvezni*, da se suočimo sa *strahovitim izazovom* posljednjeg desetljeća drugoga milenija. A i zato jer opasnost svima prijeti i sve ugrožava: svjetska ekonomska kriza, rat bez

---

⁸¹ Usp. Apostolska pobudnica *Reconciliatio et Paenitentia* (2. prosinca 1984.), 16: AAS 77 (1985), str. 213-217; Kongregacija za nauk vjere, Uputa o kršćanskoj slobodi i oslobođenju *Libertatis Conscientia*, 38. 42.

⁸² Ondje, 24.

⁸³ Usp. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu *Gaudium et Spes*, 22; Ivan Pavao II., Enciklika *Redemptor Hominis* (4. ožujka 1979.), 8: AAS 71 (1979), str. 272.

granica, bez pobjednika i pobijeđenih. Pred takvom prijetnjom *od malog je značenja* razlika između bogatih i siromašnih osoba ili zemalja, ako ne bude veće odgovornosti onih koji više imaju i više mogu.

Takva motivacija ipak nije ni jedina ni glavna. U pitanju je dostojanstvo ljudske osobe. Stvoritelj nam je povjerio da to dostojanstvo branimo i unapređujemo, i za to su strogo i odgovorno *zaduženi* muškarci i žene u svakoj povijesnoj prilici. Današnja slika svijeta, *čini se, ne odgovara* tome dostojanstvu, a to više ili manje jasno danas mnogi uviđaju. *Svatko* je pozvan da zauzme svoje mjesto u toj *mironosnoj* borbi, da je vodi *miroljubivim* sredstvima kako bi se postigao *razvoj u miru* te spasila sama priroda i svijet koji nas okružuje. I Crkva se osjeća duboko uključenom na tom putu čijem se sretnom svršetku nada.

Stoga se i ja želim, po uzoru kako je to učinio i papa Pavao VI. u enciklici *Populorum Progressio*,⁸⁴ *obratiti* s jednostavnošću i poniznošću *svima*, muškarcima i ženama, bez razlika, da oni, uvjereni u težinu sadašnjeg trenutka i svjesni svoje vlastite odgovornosti - stilom svoga osobnog i obiteljskog života, načinom korištenja dobara, svojom djelatnošću kao građani, svojim doprinosom u donošenju ekonomskih i političkih odluka i vlastitim zalaganjem na nacionalnoj i međunarodnoj razini provedu u život *mjere* nadahnute solidarnošću i osobitom ljubavlju prema siromašnima. To zahtijeva sadašnji trenutak, to nadasve zahtijeva dostojanstvo ljudske osobe, te nerazorive slike Boga Stvoritelja, koja je *istovjetna* u svakome od nas.

U tom zalaganju moraju biti uzor i predvodnici sinovi Crkve, koji su, prema programu što ga je sam Isus obznanio u nazaretskoj sinagogi, pozvani da budu »blagovjesnici siromasima... da sužnjima proglašuju oslobođenje, vid slijepima, da na slobodu puste potlačene i proglašuju godinu milosti Gospodnje« (Lk 4, 18-19). Ovdje moramo naglasiti vrlo važnu *ulogu* koju u tome imaju *laici*, muškarci i žene, kao što je to ponovno istaknuto i na nedavno završenoj Sinodi. Na njih spada da kršćanskim zalaganjem prožimaju vremenitu zbilju i pritom se iskazuju kao svjedoci i graditelji mira i pravednosti. Posebno se želim obratiti onima koji su po sakramentu krsta i ispovijedanju istog Vjerovanja s nama dionici istog *pravog*, premda nesavršenog *zajedništva*. Siguran sam da će im *biti bliska* skrb što je izražava ovo pismo kao i pobude koje ga prožimaju, jer su nadahnute Evanđeljem Isusa Krista. U tome možemo otkriti novi poziv da dademo *jednodušno svjedočanstvo* o svojim *zajedničkim uvjerenjima* o dostojanstvu čovjeka, koga je Bog stvorio, Krist otkupio i Duh posvetio te je

---

⁸⁴ Enciklika *Populorum Progressio*, 5: »Ne sumnjamo da su svi ljudi dobre volje spremni da svoja nastojanja i napore udruže s našim katoličkim sinovima i kršćanskom braćom da bi se ostvarile te zamisli.«

pozvan da u ovome svijetu živi životom što odgovara tome dostojanstvu.

Taj *poziv upućujem* isto tako i onima koji s nama dijele baštinu Abrahama, »našeg oca u vjeri« (usp. *Rim* 4,11s)⁸⁵ i predaju Staroga zavjeta, Židovima dakle, kao i onima, koji poput nas vjeruju u pravednog i milosrdnog Boga, muslimanima, sa željom da se on proširi također i na sve sljedbenike *velikih religija svijeta*.

Susret održan 27. listopada prošle godine u Asizu, u gradu svetog Franje, sa svrhom da se molimo i zauzmemo *za mir* svatko u *vjernosti* svojoj vjeroispovijesti - pokazao je svima u kojoj su mjeri mir i, kao njegov nužan preduvjet, razvoj »svega čovjeka i svih ljudi«, također *i religiozno pitanje*, i kako ostvarenje jednoga i drugoga ovisi *o vjernosti* našem pozivu kao vjernika, muškaraca i žena, jer u prvom redu ovisi *o Bogu*.

48. Crkva dobro zna da se *nikakvo vremenito ostvarenje* ne može poistovjetiti s kraljevstvom Božjim, već da sva ostvarenja *odražavaju* i u nekom smislu *anticipiraju* slavu kraljevstva, koje očekujemo na kraju povijesti, kada će Gospodin ponovno doći. No iščekivanje nikada ne smije biti isprikom da se ne zanimamo za ljude: za njihovu konkretnu osobnu situaciju i za njihov socijalni društveni, nacionalni i međunarodni život; ovaj posljednji, danas osobito, uvjetuje onaj prvi.

Ništa od svega onoga što se u određenom povijesnom trenutku može i mora ostvariti solidarnim naporom svih i milošću Božjom - ma kako to bilo nesavršeno i prolazno - da bi život ljudi postao »humaniji«, *neće biti izgubljeno niti uzaludno*. To nas uči Drugi vatikanski sabor u predivnom tekstu konstitucije *Gaudium et Spes*: »Vrednote čovječjeg dostojanstva, bratskog zajedništva i slobode, sve te dobre plodove prirode i našega truda koje budemo po Gospodinovoj zapovijedi i u njegovu Duhu na zemlji razmnožili, naći ćemo poslije opet, ali očišćene od svake ljage, prosvijetljene i preobražene, kada Krist bude predao Ocu vječno i sveopće kraljevstvo..., već otajstveno prisutno na našoj zemlji.«⁸⁶

Kraljevstvo se Božje danas naročito *uprisutnjuje* slavljenjem *sakramenta euharistije*, Gospodinove žrtve. U tom slavlju plodovi zemlje i ljudskoga rada - kruh i vino - na otajstven, ali stvaran i supstancijalan način, djelovanjem Duha Svetoga i riječima službenika, pretvaraju se u *Tijelo i Krv* Gospodina Isusa Krista, Sina Božjega i Sina Marijina, po kojem je *kraljevstvo* Oca postalo prisutno među nama.

Plodovi ovoga svijeta i plod naših ruku - kruh i vino - služe za dolazak konačnog kraljevstva, jer ih Gospodin posredstvom svoga Duha preuzima u svoju osobu, da sebe, a sa

⁸⁵ Usp. Drugi vatikanski sabor, Deklaracija o odnosu Crkve prema nekršćanskim religijama *Nostra Aetate*, 4.

⁸⁶ *Gaudium et Spes*, 39.

sobom i nas prinese Ocu u obnavljanju svoje jedine žrtve, koja je predostvarenje Božjega kraljevstva i navještaj njegova konačnog dolaska.

Tako nas Gospodin po euharistiji, sakramentu i žrtvi, *sjedinja sa sobom i međusobno* svezom jačom od bilo kakvog prirodnog sjedinjenja; i tako sjedinjene šalje nas u svekoliki svijet da vjerom i djelima dajemo svjedočanstvo o ljubavi Božjoj te pripravljamo i predostvarujemo dolazak njegova kraljevstva, premda u sjeni sadašnjeg vremena.

Svi koji sudjelujemo u euharistiji pozvani smo da posredstvom tog sakramenta otkrivamo duboki smisao našeg djelovanja u svijetu za stvar razvoja i mira te u njemu dobivamo snage da se još velikodušnije zalažemo, po primjeru Krista koji u tom sakramentu daje život za prijatelje svoje (usp. *Iv* 15,13). Ni naše osobno zalaganje, poput Kristova zalaganja i u mjeri koliko je s njime sjedinjeno, neće biti beskorisno već zacijelo plodonosno.

49. U ovoj *Marijinoj godini*, koju sam proglasio kako bi katolički vjernici uvijek sve više svoj pogled upirali u Mariju, koja pred nama ide na putu vjere⁸⁷ i majčinskom nas brigom zagovara pred svojim Sinom, našim Otkupiteljem, *njoj i njezinom zagovoru* želim *povjeriti teški trenutak* sadašnjeg svijeta kao i napore koji se, uz velike žrtve, čine i činit će se kako bi se dao doprinos istinskom razvoju naroda, što ga je predložio i obznanio moj predšasnik Pavao VI.

Kao što je uvijek činila kršćanska pobožnost, i mi Presvetoj Djevici preporučujemo teške pojedinačne situacije da ih ona iznese svome Sinu i od njega isprosi da se *ublaže i promijene*. Ali njoj podastiremo i *socijalne prilike*, pa i *međunarodnu krizu* u svim njezinim uistinu zabrinjavajućim aspektima bijede, nezaposlenosti, nestašice hrane, trke u naoružanju, gaženja ljudskih prava, konfliktnih situacija ili opasnosti, bilo da su one djelomične ili opće. Sve to želimo sinovski iznijeti pred njezine »milostive oči« te još jednom u vjeri i nadi ponavljamo drevnu antifonu: »Sveta Bogorodice, ne prezri molbe u kušnjama našim, već nas oslobodi svih opasnosti, o slavna i blagoslovljena Djevice.«

Presveta Marija, naša Majka i Kraljica, da, ona se obraća svome Sinu i govori: »Nemaju više vina« (*Iv* 2,3), ona slavi Boga Oca jer »silne zbací s prijestolja, a uzvisi neznatne. Gladne napuni dobrima, a bogate otpusti prazne« (*Lk* 1, 52s). Njezina se majčinska skrb brine za osobne i društvene aspekte života ljudi na zemlji.⁸⁸

Pred presvetim Trojstvom Mariji povjeravam sve ono što sam iznio u ovom pismu i sve

⁸⁷ Drugi vatikanski sabor, Dogmatska konstitucija o Crkvi *Lumen Gentium*, 58; usp. Ivan Pavao II., Enciklika *Redemptoris Mater* (25. ožujka 1987.), 5-6: AAS 79 (1987), str. 365-367.

⁸⁸ Usp. Pavao VI., Apostolska pobudnica *Marialis Cultus* (2. veljače 1974.), 37: AAS 66 (1974), str. 148s; Ivan Pavao II., Homilija u svetištu BDM Zapopanske, Meksiko (30. siječnja 1979.), 4: AAS 71 (1979), str. 230.

pozivam da razmisle i djelatno se založe za istinski razvoj naroda, kako to na jasan način izražava molitva mise za napredak naroda: »Bože, koji si dao svim narodima jedan jedini izvor i želiš ih sjediniti u jednu jedinu obitelj, daj da se ljudi priznaju braćom te u uzajamnoj povezanosti promiču razvoj svakoga naroda, kako bi se (...) potvrdila prava svake osobe i ljudska zajednica upoznala razdoblje jednakosti i mira.«⁸⁹

To molim, završavajući ovo pismo, u ime sve braće i svih sestara, kojima u znak pozdrava i dobrih želja, šaljem poseban blagoslov.

Dano u Rimu, kod Svetog Petra, 30. prosinca godine 1987., desete moga pontifikata.

Papa Ivan Pavao II.

---

⁸⁹ Molitva na misi »Za napredak naroda« (Rimski misal).